

ÚJABB JAVASLAT A VEZEKÉNYI CSATA ÉRTELMEZÉSÉHEZ*

Bevezetés

1652 őszén Izmael aga, Kara Murád budai pasa (1650–1653)¹ konstantinápolyi ágense (kapukethüdája) a következő mondatot vágta Simon Reniger, a Habsburgok oszmán fővárosban szolgáló rezidensének (1649–1666)² a fejéhez, mikor az 1652. augusztus 26-án Vezekénynél lezajlott összecsapásról vitatkoztak: „Ja, ir habt aber stückh mit euch gehabt.” (Igen, de nálatok ágyú [tarack] is volt.) Ez a mondat véleményem szerint jelen tanulmány szempontjából kulcsfontosságú információt hordoz.³ Az alábbiakban a történelmi kontextus, a csata résztvevői és a csatával kapcsolatos eddigi eredmények összegzése és (újra) értékelése után a már ismert, illetve eddig kevésbé vagy egyáltalán nem ismert források részletes elemzése alapján mutatom be, mi lehetett a csata kimenetele, milyen hivatalos és nem hivatalos utakon terjedtek a vezekényi történések hírei, illetve milyen információkat adtak tovább vagy éppen hallgattak el a felek, ennek milyen okai lehettek, és ez mennyiben befolyásolhatta a csata történéseiről alkotott képet. Az összecsapás különféle mozzanatainak részletekbe menő elemzése nem képezi e tanulmány tárgyát, csupán a csata végkimenetele és az információáramlás állnak a vizsgálat homlokterében.

Történelmi kontextus

Ismert tény, hogy az 1606 és 1663 közötti békeidőszak nem jelentett egyúttal konfliktusmentes időszakot is, joggal kapta ez a közel hat évtizednyi periódus is a „háborús békeévek” nevet.⁴ Mivel a zsitvatoroki békében nem jelöltek ki konkrét határvonalat, ez mindkét fél számára „kiskaput” biztosított az adóztatáshoz és hódoltatáshoz.⁵

* A tanulmány az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport munkájának keretében készült, a kutatást a Tempus Közalapítvány Collegium Hungaricum (COHU2018-2019-282 313) ösztöndíja támogatta. A nehezen olvasható és értelmezhető latin kifejezések értelmezésében nyújtott segítségért köszönet illeti Bara Pétert és Brandl Gergelyt.

¹ *Gévay* 1841. 40. o.

² Simon Reniger végjelentését Alois Veltzé adta ki. *Veltzé* 1900. 77–163. o. A Szegedi Tudományegyetem kutatói 2013 és 2018 között Papp Sándor vezetésével a „Hétköznapi és birodalmi politika a Köprülü-restauráció idején” című 109 070 sz. OTKA projektben a rezidens jelentéseinek kiadását készítették elő. A munka során egy közel 1500 oldalnyi korpusz jött létre. A munkálatoknak jelen tanulmány szerzője is részese volt. A kutatócsoport munkája során készített, Reniger tevékenységét érintő tanulmányok a teljesség igénye nélkül: *Cziráki* 2014.; *Cziráki* 2015.; *Papp* 2016.; *Tóth* 2018.

³ Az Izmael agától vett idézet leőhelyét lásd: Simon Reniger levele III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1652. október 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 3. fol. 73.

⁴ A fogalomról lásd: *Pálffy* 1996. 192. o.; *Illik* 2010. 12–14. o.

⁵ A határkijelölés kérdéséről lásd: *Czigány* 2013. 70–74. o.; *Czigány* 2018. 76–77. o. A kölcsönös adóztatásról/hódoltatásról és kártételekről lásd: *Szakály* 1981. 59–349. o.; *Szakály* 1997. 7–377. o.; *Illik* 2010. 29–194. o.; *Illik* 2013. 13–101. o. Musztafa bég, a vezekényi török vezér is a következő indokot hozta a csata kapcsán írt levelében: „Mi az magunk jószágát akartuk holdítani, valamint Nagyságod az oda át való jószágot holdítja.”

A harmincéves háború alatt mindkét fél a béke megőrzését tartotta szem előtt,⁶ azonban a jövedelemkiegészítésként szolgáló kölcsönös portyák ebben az időszakban is egymást érték, amit a folyamatosan hosszabbított békeszerződések szövegei is tükröznek.⁷

Az 1648. esztendő mindkét birodalom életében vízvázalstónak tekintendő. A vesztfáliai béke megkötésével a Habsburgok válláról nagy teher esett le, és a fennmaradt császári hadsereg egy részét áttelepíthették a magyarországi végvidékre, ami nem kevés konfliktust eredményezett a magyar és erdélyi politikai elittel.⁸

Az Oszmán Birodalom 1648 után az 1645-ben elkezdett Velence ellen vívott háború (1645–1669)⁹ mellett belpolitikai válságba is került. Ősszel a janicsárok letették, majd kivégezték Ibrahim szultánt (1640–1648), és a gyermek IV. Mehmedet ültették trónra.¹⁰ Ezzel pedig egy meglehetősen zűrzavaros időszak (1648–1656) vette kezdetét, ami kihatással volt a határvidékre is. A budai beglerbégi posztot a vezekényi csata idején az a Kara Murád pasa töltötte be, aki 1649-ben nagyvezírként Johann Rudolf Schmiddel 20 évre meghosszabbította a Habsburg–oszmán békét Konstantinápolyban.¹¹ Simon Reniger nem jósolt nagy jövőt Murád pasának, mert ő is részt vett 1648-ban Ibrahim szultán meggyilkolásban,¹² a vezír azonban három éven keresztül meg tudott maradni a hódoltság központjának beglerbégjeként.

A határvidéken 1651-ben és 1652-ben – tehát a megújított béke ratifikációját követően – látványosan megnőtt a kölcsönös portyák száma. 1651-ben a törökök Kiskomárom alá vonultak és ostromolni kezdték a várat, amire válaszul a végvári katonaság Segesdet vette ostrom alá.¹³ Szintén 1651 őszen Felső-Magyarország ellen indult rablóportya, melynek következtében Johann Dietz futárt küldtek Konstantinápolyba panaszokkal, aki azonban útja során portyázó magyar hajdúk támadásának áldozatává vált, így nem jutott el az oszmán fővárosba.¹⁴ 1652 tavaszán Isaszeg erődjének építése kapcsán került sor komolyabb összecsapásokra.¹⁵

Musztafa bég levele Batthyány Ádámnak. Esztergom, 1653. március 28. Idézi: *J. Újváry* 2006. 969. o. Az oszmánok magyar királysági hódolttatási jogalapja természetesen merőben más volt, mint a hódoltságba adóztatni visszajáró magyaroké.

⁶ A kérdéstről lásd: *Hiller* 1992. 22–93. o.

⁷ A XVII. század első felének Habsburg–oszmán békeszerződéseinek adatbázisát lásd: *Papp* 2018. 95–99. o.

⁸ A kérdés foglalkoztatta Pálffy Pál nádort (1649–1653), Lippay György esztergomi érseket (1642–1666), a komáromi főkapitány (1639–1651) majd haditanács-alelnök (1651–1657) Johann Christoph Puchheimet, illetve Batthyány I. Ádám Kanizsával szembeni végvidéki főkapitányt (1633/1637–1659) és II. Rákóczi György erdélyi fejedelmet is. A kérdéstről szóló szakirodalmat a teljesség igénye nélkül lásd: *Czigány* 2004. 99–106. o.; *Fundárek* 2008. 959–963. o.; *Fundárek* 2009. LV–LX. o.; *Kármán* 2011. 209–215. o.; *Fundárek* 2015. 261–270. o.

⁹ A kandiai háború eseményeire lásd: *Zinkeisen* 1856. 730–1004. o.; *Setton* 1991. 137–243. o.; *Eickhoff* 2010. 5–268. o.

¹⁰ A birodalom válságáról és a történelemről lásd: *Hammer-Purgstall* 1829. 447–658. o.; *Zinkeisen* 1856. 794–807. o.; *Kerekes* 2008. 147–157. o.; *B. Szabó – Sudár* 2013. 933., 936–938., 943–944., 947–948., 953–954., 961–962., 967–969. o.

¹¹ Az előkészületekről és a tárgyalásról lásd: *Hammer-Purgstall* 1829. 492–493., 558–559. o.; *Zinkeisen* 1856. 813., 867–869. o.; *Meienberger* 1973. 117–129. o.; *Cziráki* 2015. 847–866. o.

¹² Reniger vonatkozó jelentéseire hivatkozva lásd: *Höbelt* 2012. 8–9. o.

¹³ A kiskomáromi és a segesdi afférről lásd: *Szvitek* 2008. 61–63. o.; *Tóth* 2018. 256–258. o.

¹⁴ Az esetről lásd: *Szabados* 2016a. 197–207. o.; *Szabados* 2016b. 563–573. o.

¹⁵ Az eset további, részletekbe menő vizsgálatot igényel, annyi bizonyos, hogy Koháry István szécsényi (fő)kapitány katonái voltak a portya résztvevői. A Haditanács levele Forgách Ádámnak. Bécs, 1652. március 23. MNL OL P 287. Fasc. HH fol. 294.; Koháry István levele Forgách Ádámnak. Szécsény, 1652. március 14. Uo.: fol. 295.

Az uralkodó, III. Ferdinánd (1637–1657) 1652 nyarán Prágába utazott felesége koronázása és a birodalmi rendekkel való tárgyalás céljából,¹⁶ emiatt az Udvari Haditanácsot egy jelenlévő és egy Bécsben hátrahagyott osztályra bontották, az utóbbi vezetésével Annibale von Gonzaga herceg (1602–1668) bécsi városparancsnokot (1643–1668)¹⁷ bízták meg, a végvidéki főkapitányoknak pedig meghagyták, hogy engedelmesséjének neki.¹⁸ Az esztergomi Musztafa béget a Habsburgok kérésére – immár többed íziglen¹⁹ – leváltották tisztségéből, azonban 1652 augusztusában ismét beiktatták, és a neki kiutalt birtokokat indult hódoltatni. Ennek következtében került sor az Esterházyak sajnálatos halálához vezető összecsapásra.

A csata főszereplői

A vezekényi csatában a keresztény oldalon harcolók parancsnoka Forgách Ádám (1612–1681) bányavidéki/érsekújvári végvidéki és dunáninnyi kerületi főkapitány (1644–1663)²⁰ volt. Előbbi funkciója az alá tartozó végvárak (Érsekújvár, Szőgyén, Verebély, Léva, Drégelypalánk, Nógrád, Gyarmat, Szécsény, Hollókő, Buják, Fülel, Ajnácskő, Somoskő, Szádvár, Pozsony),²¹ utóbbi pedig a kerületéhez tartozó vármegyék nemesi katonasága fölötti rendelkezést biztosította számára.²² Később a tárnokmesteri (1663–1679), majd országbírói adminisztrátori (1670–1681) tisztelet viselő generális a nádor (1618–1621) Forgách Zsigmond (1565–1621) fiaként grazi tanulmányait követően katonai pályára lépett, először szécsényi (fő)kapitány (1622–1643), aztán felső-magyarországi (1643–1644), majd érsekújvári főkapitány lett a vár 1663-as elfoglalásáig.²³ A vezekényi csata alatt tehát ő parancsolt a bányavárosi főkapitányság és a dunáninnyi kerület haderejének.

A csata fontosabb résztvevői közül mindenképpen érdemes kiemelni a nádor (1649–1653), Pálffy Pál (1592–1653)²⁴ öccsét, Pálffy Miklóst (†1679),²⁵ aki Forgách mellett a csata egyik vezére volt.²⁶ Ugyanígy jelen volt a csatatéren verebélyi kapitányként (1652–1660/1663?) Esterházy Zsigmond (1626–1691) is.²⁷ Esterházy Pál nem szemtanú, de kor-

¹⁶ A háttérrel lásd: *Höbel* 2008. 312–315.; *Hengerer* 2012. 304–319. o.

¹⁷ *Sienell* 2001. 82–84. o.

¹⁸ III. Ferdinánd levele Forgách Ádámnak. Bécs, 1652. június 11. MNL OL P 287. Fasc. HH fol. 290.; III. Ferdinánd levele Wesselényi Ferencnek. Bécs, 1652. június 11. MNL OL E 199. 2. doboz, fol. 5–6. Az utasítás a Haditanács iktatókönyve alapján minden végvidéki főkapitánynak kiment. Vö.: A Hofkriegsrat levele Philipp von Mansfeldnek, Adolph Ehrenreich Puchheimnek, Batthyány Ádámnak, Wesselényi Ferencnek, Forgách Ádámnak. Bécs, 1652. június 11. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 305. 1652. Reg. fol. 80v. Nr. 50. A szétválasztás megnehezítette a kommunikációt, ami a vezekényi csata kapcsán is látható lesz. A nehézkes kommunikációra példaként lásd: *Szabados* 2016b. 569–573. o.

¹⁹ Musztafa bég különleges karrierje egy külön tanulmányt érdemelne, ami a szerző reményei szerint az eddig rendelkezésre álló források alapján el fog készülni a közeljövőben.

²⁰ *Pálffy* 1997. 271. o.

²¹ *Pálffy* 2010. 34. o.

²² *Pálffy* 1997. 258. o.

²³ Életére lásd: *Bárfai-Szabó* 1910. 501–503. o.; *Szabó* 2010. 302–304. o. Születési dátumát tisztázta: *Szabó* 2014. 296. o.

²⁴ Pálffy Pálról lásd: *S. Lauter* 1989. 9–32. o.; *Füredék* 2009. XV–LXXII. o.

²⁵ Királyi tanácsos (1649), főajtónálló-mester (1650–1662), később Pozsony vármegye főispánja és a vár kapitánya (1654–1679), koronaőr (1671–1679), királyi főkamrás (1662–1679). *Fallenbüchl* 2002. 227. o.

²⁶ *Esterházy* 1989. 318. o.

²⁷ *Szabó* 2010. 293. o.

társnak tekinthető beszámolója alapján Serényi Pál érsekújvári vicegenerális (1645–1656)²⁸ is jelen volt a csatatéren, ezt azonban más adatok nem erősítik meg,²⁹ és ez *elvilleg* ellent is mondana Forgách 1648-ben kiadott katonai rendtartásának, amelynek 18. pontja szerint „a fő- és vicekapitány egyszersmind ki ne menjenek, egyik mindenkor ott benn maradjon”.³⁰ A gyakorlat azonban úgy tűnik, más lehetett, mert mint alább látni fogjuk, nagy valószínűséggel Serényi Pál sem tartózkodott Érsekújvárban az összecsapás időpontjában, tehát ebben az esetben maga Forgách írta felül saját korábbi rendelkezését. A források alapján az érsekújvári német katonaság parancsnoka, Johann Walter (al)ezredes³¹ is képviselte magát az összecsapásban.

A csatában részt vett a négy elesett Esterházy-családtag is, akiknek sajnálatos halála miatt vált híressé tulajdonképpen maga az összecsapás. László gróf (1626–1652), a hajdani Miklós nádor (1625–1645)³² fia és egyben Batthyány (I.) Ádám Kanizsával szembeni végvidéki és dunántúli kerületi főkapitány (1633/1637–1659)³³ veje számított a familia legprominensebb tagjának.³⁴ Ő pápai (fő)kapitányként vett részt a csatában, ami kérdésessé teszi részvételi jogosultságát is, hiszen Pápa a győri végvidéki főkapitánysághoz, vagyis Philipp von Mansfeld (1643–1657)³⁵ parancsnoksága alá tartozott.³⁶ Ez ellen indokként az hozható fel, hogy Esterházy „magánemberként”, udvari katonaságával vett részt az akcióban.³⁷ Ez a többi elesett rokonáról már nem mondható el, hiszen Esterházy Ferenc (1617–1652) gyarmati kapitányként (1642–1652), Tamás (1625–1652) lévői vicekapitányként (?–1652), a legfiatalabb, Gáspár (1628–1652) pedig csallóközi hadnagyként vett részt a csatában,³⁸ így ők Forgách Ádám parancsnoksága alá tartoztak.

A török csapatok parancsnoka az esztergomi Musztafa bég volt. Az Esterházy Pál által „rabló bég”-nek nevezett oszmán tisztviselő valóban régóta részese volt már a végvidéki katonai konfliktusoknak. Nagyon is elképzelhető, hogy valóban őt kell értünk a már 1636-ban említett Musztafa pasa esztergomi bég személye mögött is,³⁹ hiszen 1658-ban a budai pasához küldött Dr. Johann Friedrich Metzger „öreg Musztafa”-nak nevezi az

²⁸ Pálffy 1997. 272. o.

²⁹ Vö. a 92. jegyz. bejegyzéseivel.

³⁰ Illésy 1892. 572. o. Forgách feltehetően csak az érsekújvári katonaság felét vihette magával a csatába. Vö.: J. Újváry 2006. 948. o.

³¹ Walter érsekújvári parancsnokságáról lásd: Haiczl 1932. 155–156. o. Érsekújvárba való megérkezéséről lásd: Johann Walter levele Ottavio Piccolomininek. Érsekújvár, 1650. augusztus 30. ÖStA KA AFA Kt. 132. VIII. Nr. 10. A tanulmányban idézett, Walterről szóló források következtetlően használják az Obrist (Oberst) és Oberstleutnant megnevezéseket, ezért maradtam az (al)ezredes megjelölésnél.

³² Esterházy Miklósról és politikájáról összefoglalóan lásd: Hiller 1992. 34–98. o.

³³ Pálffy 1997. 269–270., 280. o.

³⁴ Esterházy László életéről és halálának utóéletéről lásd: Marti 2013. 28–197. o.

³⁵ Pálffy 1997. 277. o.

³⁶ Berényi 2001. 23., 29. o. Mindazonáltal a J. Újváry Zsuzsanna által idézett, Zichy István győri vicegenerálistól származó mondat, miszerint „Generális Uram is ő Nagysága nem lesz ellentartó, csak takarodhassanak az szegény végbeliek”, véleményem szerint nem Forgách Ádámról, hanem inkább Philipp von Mansfeldre, mint Esterházy László és Zichy István felettesére vonatkozik. Vö.: Zichy István levele Batthyány Ádámnak. Győr, 1652. augusztus 4. Idézi: J. Újváry 2006. 946. o. Zichy Istvánról lásd: Pálffy 1997. 278. o.

³⁷ Az információ, miszerint Esterházy László az udvari katonaságával ment, Esterházy Pál felterjesztéséből származik. Vö.: J. Újváry 2006. 944. o. 13. jegyz.

³⁸ Berényi 2001. 23. o.; Csámpai 2007. 15–16. o.

³⁹ Musztafa pasa esztergomi bég levele Pálffy Istvánnak. Esztergom, 1636. március 5. Jedlicska 1910. 152. o. Nr. 278. A korábbi szakirodalom nem valószínűsíti az azonosságot, azonban az elvi lehetősége megvan annak, hogy Musztafa bég már ekkortájt is Esztergomban tartózkodott, hiszen más források szerint családja

akkor éppen a pozsegai szandzsákok vezető béget.⁴⁰ A béget számos alkalommal letették Esztergom éléről, majd ismét visszahelyezték oda.⁴¹ A jelenlegi utolsó róla szóló információink 1660-ból származik, amikor Balassa Imre foglyaként említik a források.⁴² Az eddig rendelkezésre álló adatok alapján az esztergomi katonaság tisztjeinek jó része jelen lehetett az összecsapáson,⁴³ de a hódoltság más szandzsákjaiból is érkeztek katonák a Musztafa által vezetett portyára.⁴⁴

A vezekényi csata historiográfiája

Eddig Tésai Foglár Imre, R. Várkonyi Ágnes, Szabó Péter, Berényi László, Hausner Gábor, J. Újváry Zsuzsanna, Lothar Höbel, valamint Martí Tibor foglalkoztak behatóban a vezekényi csatával vagy annak utóéletével. Tésai Foglár Imre nem minden esetben jelölte meg forrásait, az összecsapás leírásakor azonban a XVIII. századi történetíró Katona Istvánra, illetve egy korabeli – valószínűleg ma már nem létező – kommentált ábrázolásra hivatkozott, amelyen megörökítették a csata menetét.⁴⁵ Az olykor egyenesen szépirodalmi stílusú leírás természetesen tartalmaz pontatlanságokat,⁴⁶ azonban mégis az eddigi legteljesebb leírást nyújtja a vezekényi történésekről, és a többi forrással ütköztetve a nem megfelelő adatok többsége kiszűrhető. R. Várkonyi Ágnes úgy állította be az összecsapást a nagyszámú török veszteség ellenére, mint amelyet egyik fél sem nyert meg, és az eseményt az alulfizetett végvári katonaság következményeként tálalta.⁴⁷ A művészettörténész Szabó Péter a számára rendelkezésre álló kiadott forrásokra támaszkodva ismertette a csata lefolyását is, elsősorban Esterházy Pál naplója alapján, és arra a következtetésre jutott, hogy bár a magyarok hősiiesen küzdöttek, de a törököké lett a győzelem.⁴⁸ Berényi László egy meglepően új megközelítéssel állt elő a csata 350. évfordulója kapcsán részben az Udvari Haditanács dokumentumaira, részben egy német nyelvű beszámolóra támaszkodva, miszerint nem egy, hanem két összecsapás zajlott volna le: az egyik Taszárnál, a másik pedig Vezekénynél, amelyek közül az előbb említett – amelyet

---

Esztergom elfoglalása óta rendelkezik hódoltsági birtokokkal. Erről a kérdésről a vezekényi csata után Budára küldött Dr. Johann Friedrich Metzger 1652 őszén készített jelentésére hivatkozva lásd: *Höbel* 2012. 15. o. A timár birtokok örökölhetőségéről lásd: *Dávid – Fodor* 2004. 485–486., 488–489., 498. o.

⁴⁰ „...der alte Mustaffa, gewester beeg zu Gran, aniezo bassa zu Posega...” Johann Friedrich Metzger levele Annibale Gonzagának. Schakalosch (Túriszakállás), 1658. július 16. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 31.; Musztafa feltehetően nem pasa, hanem szandzsákbég volt az ekkor Kanizsa alá tartozó pozsegai szandzsák élén. Vö.: *Birken* 1976. 30., 46. o. A Rákóczi Györggyel való összecsapásban való részvételére más adatokkal is rendelkezünk. Vö.: *J. Újváry* 2006. 962–963. o.

⁴¹ Musztafa bég esetében elképzelhető, hogy esetében nem típusal, hanem kivétellel van dolgunk az oszmán igazgatási rendszer tekintetében.

⁴² Hátrahagyott Haditanács levele Forgách Ádámnak. Bécs, 1660. október 13. MNL OL P 287. Fasc. HH fol. 347.

⁴³ A veszteségek alapján úgy tűnik, az esztergomi tisztikar nagy része jelen volt. Vö.: *J. Újváry* 2006. 952. o.

⁴⁴ Tudjuk, hogy a hatvani bég is jelen volt. Vö.: *J. Újváry* 2006. 948., 952. o.

⁴⁵ *Foglár* 1842. 33. o.; A ábrázolás címe: „Vera delineatio conflictus cum turcis, initi ad Nagy-Vezekény”. Ez feltehetően nem azonos Küsel metszetével, hanem inkább a XIX. századi festmény alapjául szolgáló metszet lehetett. Vö.: *Berényi* 2001. 29–30. o. 40. jegyz.

⁴⁶ A leírás említ egy bizonyos Isolani márkit, akinek kilétét teljes homály fedi, mivel más kortárs forrásokban nem kerül elő a neve.

⁴⁷ *R. Várkonyi* 1985. 1043–1045. o.

⁴⁸ *Szabó* 1989. 16–20. o.

az Esterházyak magánvállalkozásaként interpretál – vereséggel, utóbbi pedig győzelemmel zárult volna. Eredményeit mind magyarul, mind németül közzétette.⁴⁹ Hausner Gábor hadtörténész is rekonstruálta a csatát, de ismeretterjesztő cikkében sajnos nem hivatkozott pontosan forrásaira. Arra jutott, hogy mindkét fél veszteségeket szenvedett, de az összecsapás az Esterházyak elvesztése ellenére összességében a császáriaknak kedvező eredménnyel zárult.⁵⁰ J. Újváry Zsuzsanna egy, a Batthyány család levéltárában talált, Musztafa bég által írt levél másolata alapján egészítette ki ismereteinket a csata kapcsán. Ő vetette Berényi két csatáról szóló elméletét, és annak ellenére, hogy ő is említi az ágyúhasználat jelentőségét, szerinte a törökök arattak győzelmet Vezekénynél.⁵¹ Csámpai Ottó alap kutatások nélkül csupán összefoglalta munkájában a vezekényi csatáról szóló addigi ismereteket.⁵² Lothar Höbelt az összecsapás nemzetközi vetületét emelte ki, első sorban az oszmán belpolitika és a kandiai háború fényében, így a csata konkrét lefolyásával kevesebbet foglalkozott. Úgy vélte – Simon Reniger rezidens és Pálffy Pál nádor levelei alapján –, hogy Velencének érdekében állt támogatni a határvidéki összecsapásokat, hogy ezáltal elterelhesse a figyelmet az ellene folyó küzdelemlről. Konstantinápolyban egy velencei kémnek tartott tolmács be is vallotta a kínzások következtében, hogy Murád pasa pénzt fogadott el a Köztársaságtól. Állítólag Murád pasánál járt is Budán két velencei ebből a célból.⁵³ Höbelt szerint az általa vizsgált bécsi iratok alapján a császáriak győzedelmeskedtek, és a törökök azért nem támadták a szekértábor, mert németek voltak benne, és Forgách is ezért menekült meg. Ezen kívül ő is felhívta a figyelmet a tábori ágyúk használatának jelentőségére is.⁵⁴ Újabban Esterházy László biográfusaként Marti Tibor írt a csatáról, ő a Vezekényről szóló, Prágában tartózkodó velencei követ jelentéseit építette bele disszertációjába, és főként az Esterházyak halálhírének terjedését vizsgálta.⁵⁵

⁴⁹ Berényi 2001.; Berényi 2002. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Berényi által említett Schleder történetíró a szövegét egy az egyben (még az oldalszámokat is!) a *Theatrum Europaeum* c. kiadványból vette át, melynek szöveget közölte már korábban *Adelheid Schmeller-Kitt* is. Vö.: *Schleder* 1685. 295–296. o.; *Schmellerr-Kitt* 1964. 57–58. o.; *Theatrum Europaeum* 1685. 295–296. o.

⁵⁰ Hausner 2002. 27. o.

⁵¹ J. Újváry 2006. Mindazonáltal szükséges megjegyezni, hogy bár J. Újváry Zsuzsanna szerint Musztafa bég fia lehetett a levél szerzője, valószínűbb, hogy a levél esetében – másolat lévén – pusztán elírásról lehet szó. A szövegben a következő szerepel: „Mi, Musztafa bék, esztergami kapitány bék fia”. Musztafa bég levele Batthyány Ádámnak. Esztergom, 1653. március 28. J. Újváry 2006. 969. o. Más, Musztafa bég által írt levelekben azonban a következő titulust olvashatjuk: „My Mustaffa bek capitanj bek fia, hatalmas, győzhetetlen teoreok chiaszarnak estergamj vech hazanak mostan feo gonduisseleoie es helj tartoia etc.”. Musztafa bég levele Forgách Ádámnak. Esztergom, 1649. február 7. MNL OL P 1888. Forgách család gácsi ága, Missiles, 3. tétel, Nr. 64. fol. 75.; „Musztafa bek kapitani bek fia hatalmas es győzhetetlen Teörök Czaszar Esztergami veg hazaban mostan Fő Szanczak Beke es Fő gondviselője s helj tartoia”. Musztafa bég levele Lippay Györgynek (?). Esztergom, 1654. november 28. Esztergomi Prímási Levéltár, Esztergom, Archivum Saeculare, Acta Radicalia, Classis X. Nr. 196. 23. cs., p. 138. (Másolata: MNL OL X 725. 2654. sz. filmtári tekercs.) Elképzelhető, hogy Musztafa apja korábban a dunai flotta parancsnoka lehetett, ezért nevezi magát kapitány bég fiának. Ezúton köszönöm Papp Sándor szíves szóbeli közlését a kérdés kapcsán.

⁵² Csámpai 2007.

⁵³ Az információ Renigertől származik még februárról és Pálffy Pál elevenítette fel. Vö.: Simon Reniger III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1652. február 11. ÖStA HHSStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 1. fol. 71–72. Höbelt 2012. 10. o. A Habsburgok budai hírszerzője azonban – a német származású renegát, Hans Caspar – a Haditanácstól ebben a témában hozzá intézett kérdésre adott válasza alapján nem tudott az említett velenceiekről. Vö.: Szabados 2018. 95. o. 490. jegyz. A téma valóban előkerült a Haditanács ülésén is, mert foglalkoztatta Georg Adam Kuefstein haditanácsost is. Vö.: 94. jegyz.

⁵⁴ Az említett érv Murád pasa szájából hangzott el. Vö. Höbelt 2012. 11–13. o.

⁵⁵ Marti 2013. 185–192. o.

A szakirodalomban – elsősorban megfelelő források híján – tehát nem számít eldöntött kérdésnek a csata lefolyásának pontos rekonstrukciója, illetve az összecsapás végkimene-tele. Az alábbiakban ehhez a kérdéskörhöz kívánok újabb adalékokkal szolgálni.

A legpontosabb rekonstrukciót talán Hausner Gábor készítette – ábrán is szemléltetve az eseményeket –, bár az általa hozott adatok és nevek alapján nagy valószínűséggel ő is támaszkodott Foglár Imre munkájára, illetve Esterházy Pál leírására is.⁵⁶ A csata feltételezett lefolyását így az ő verziója szerint ismertetem röviden, bár ő is hangoztatta a rendelkezésre álló források ellentmondásait. A Hausner-féle rekonstrukció alapján a fáradt törököt ágyútűzzel óhajtották megzavarni, és a zűrzavarra építve akarták kiszabadítani a foglyokat, azonban a törökök rájuk támadtak. Forgáchék kartácstűzzel indítottak, majd a törökök rohamozni kezdték őket, de nem tudták megbontani a szekértábor, ezért a jobb-szárnyra összpontosították erejüket, ahol elesett Esterházy László és Gáspár. A balszárnyon azonban nem tudtak sikert aratni a Walter vezette vasasok miatt. Az összecsapás három és fél órán keresztül tartott, feltehetően a sötétedés vetett véget neki.⁵⁷

A vezekényi csata a források tükrében

A vezekényi összecsapásról készült szemtanúi forrás sajnos csekély számban maradt ránk. Ilyennek tekinthető mindenképpen Forgách Ádám Ottavio Piccolomi (1599–1656) császári generális és titkos tanácsos (1639–1656)⁵⁸ számára augusztus 30-án készített beszámolója, amelyhez csatolta a szőgyéni kapitány neki írt leveleinek másolatát is.⁵⁹ A rendelkezésre álló adatok alapján az alábbi kép rajzolódik ki a csata előzményeiről és az összecsapás történéseiről. Forgách Ádám jelentése szerint Musztafa bég 3000 törökkel Nyitrára tört,⁶⁰ Forgách a feltehetően kémektől kapott hírek („nach empfangener Khundschaft”) után katonáival (600 magyar és német lovas, 150 muskétás és 150 hajdú) elvonult a foglyok kiszabadítására az ország védelméül. A fáradtnak vélt ellenség hirtelen tört rájuk, így kénytelenek voltak megütközni velük.⁶² A generális Walter (al)ezredes 120 lovasát nevezi meg, mint akik négyszer is visszaverték az ellenség rohamát, aztán a török végül inkább menekülőre fogta.⁶³ Forgách tarackok használatáról egyáltalán nem írt jelentésében. Az említett haderőt egészíthette ki Esterházy László serege, illetve a többi

⁵⁶ Ugyanis Hausner Gábor is említi elemzésében azt a bizonyos Isolani márkit, akinek kilétét eddig homály fedi, illetve ő is a résztvevők közé sorolja Serényi Pált is. Vö.: 46. és 92. jegyz.

⁵⁷ Hausner 2002. 27. o.

⁵⁸ Schwarz 1943. 318–320. o.

⁵⁹ Az iratok eredeti jelzete: Forgách Ádám levele Ottavio Piccolomininek. Érsekújvár, 1652. augusztus 30. ÖStA KA AFA Kt. 134. 1652. August Nr. 22c. A szőgyéni kapitány levelei Forgách Ádámnak. Szőgyén, 1652. augusztus 27. és 29. ÖStA KA AFA Kt. 134. 1652. VIII. Nr. 22a–b. Az iratokat meglehetősen hiányosan közölte: Schmeller-Kitt 1964. 52–55. o. Az iratokat szintén elemezte: Höbelt 2012. 11–14. o.; J. Újváry 2006. passim. Mindazonáltal a kiadott szövegből úgy tűnik, Schmeller-Kitt nem tudott minden szót feloldani a kéziratból, ezért értelemszerűen mondatok találhatóak a szövegben, és úgy tűnik, minden számára nem megfejthető szót nemes egyszerűséggel kihagyott az átiratból, ami valóban olykor értelmetlenné teszi azt az olvasó számára.

⁶⁰ Esterházy Pál is ugyanezt említette 1652. szeptember 5-én kelt, uralkodónak szóló felterjesztésében. Vö.: J. Újváry 2006. 944. o.

⁶¹ Foglár leírása alapján is kém hozta a hírt Forgáchnak. Foglár 1842. 21. o.

⁶² Foglár szerint is a törökök kezdték a támadást. Foglár 1842. 50. o.

⁶³ Forgách Ádám levele Ottavio Piccolomininek. Érsekújvár, 1652. augusztus 30. Schmeller-Kitt 1964. 52–53. o.

végvárból érkező katonaság, így a létszám valóban 1000-1200 főre tehető. A Foglár-féle magyar nyelvű leírás 4-5000 törökről tud, akik csak lovasok voltak. Forgách későbbi jelentése szerint egy elfogott török elmondása alapján az újonnan tisztjébe beiktatott Musztafa bég beszélt rá a portyára Murád pasát. A törökök korábbi, augusztusi pusztításait Forgách Ádám és Zichy István Batthyány Ádámnak írt levelei⁶⁴ és a Haditanácsnak küldött jelentése is megerősítik.⁶⁵ A Foglár-féle munka annyiban biztosan téved a csata leírásakor, hogy Walter (al)ezredesről azt állítja, nem volt jelen, és csak utólag küldött erősítést a generálisnak, pedig, mint már láttuk, Forgách maga is kiemelte a német tiszt szerepét az összecsapás kimenetelét illetően.⁶⁶

A szögyéni⁶⁷ kapitány annyival egészítette ki a fent ismertetett, csatával kapcsolatos információkat, hogy a török még az eset után is rabolt a környéken, és mentette a korábban eltulajdonított javait. A tudósítás szerint huszonegynéhány („etliche und 20er”) szerkérrel vitték halottjaikat a törökök, és még nagy számban feküdtek az erdőben is holtan.⁶⁸ A kapitány kiküldött emberei öt török foglyot ejtettek, a parasztoktól pedig úgy tudja, hogy Ömer hajdani esztergomi bég és annak fia is elesetek a csatában.⁶⁹ Augusztus 29-én szintén Szögyénből jelentették Forgáchnak, hogy a törökök még mindig szállítják innen-onnan a holttesteket Esztergomba, ami jelentős embervesztésre enged következtetni. Az informálódással megbízott (kőhíd)gyarmati⁷⁰ bíró állítása szerint összesen 800 török esett el, sebesült meg, vagy került fogságba. Musztafa bég elmondása szerint – aki személyesen beszélt a gyarmati bíróval – sok magyar is a csatatéren maradt, mert éjjel saját magukra lőttek. A törökök körében a váciak és esztergomiak közül hullottak el legtöbben, és a váci és hatvani bég is a csatatéren maradt, a máshonnan jött törökök elesési arányát viszont ekkor még nem tudták. Ezen kívül még Musztafa bég lova is megsérült.⁷¹ Ezek az adatok és a már ismert, több alkalommal elemzett veszteségi listák⁷² azt támaszt-

⁶⁴ J. Újváry 2006. 945–946. o.

⁶⁵ Forgách Ádám levele a Haditanácsnak. 1652. augusztus. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. 1651–1652. Anw. Exp. fol. 371r. Nr. 29.; Zichy István levele Batthyány Ádámnak. Győr, 1652. augusztus 4. J. Újváry 2006. 946. o.

⁶⁶ Foglár 1842. 33., 44. o.

⁶⁷ Ma: Svodin, Szlovákia.

⁶⁸ „...wie auch ohne daß sehr vill verwundet und ein große zalln sein auch zerstreutter und todt in den waldern gebliben.” A szögyéni kapitány levele Forgách Ádámnak. Szögyén, 1652. augusztus 27. Schmeller-Kitt 1964. 53–54. o. Az idézetet a fentebb ismertetett eredeti szövegből vettem.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Ma: Kamenný Most, Szlovákia, Párkánytól (Štúrovo) 7 km-re. Nem azonos a mai Balassagyarmattal.

⁷¹ „Der richter von Jarmath hat unterweegs gestorbne Türckhen 50 nacher Gran geschückht und bey andern dörfen noch khein aufhörung mit einführung solcher körper. Ich hab befohlen unter großer straff alles zu zehllen. Der richter sagt, es werden wohl auf ein 800 von dem Türckhen todt geschettigte und gefangene sein. Der Mustaffa beeg hat zu Jarmath dem richter selbst gesagt, dem richter Andreas, daß vill Ungarn gebliben, haben sie sich in der nacht selbst geschoßen. Eß ist nicht zu sagen, wievil türckhische pferdt geschettigt sein. Der meiste thail ist von den Vaz und Granern gebliben. Der beeg bon Vaz und Hatuan ist auch hin von den frembden Türckhen wißen sie noch gar nit, wievil verlohren sein, dan biß dato schür alle tag von denselben in den waldern gefangen werden. Des Mustaffa beegs roß ist unter den sattl mit 2 kuglen geschettigt, welcher er dem paurn selbsten gezaigt.” A szögyéni kapitány levele Forgách Ádámnak. Szögyén, 1652. augusztus 29. Schmeller-Kitt 1964. 54–55. o. Az ÖStA KA AFA Kt. 134. 1652. August Nr. 22b. jelzetű dokumentum alapján kiegészítettem Schmeller-Kitt átírását, a központoszást értelemszerűen igyekeztem használni.

⁷² J. Újváry Zsuzsanna elemezte Forgách Ádám veszteséglistáját más forrásokkal egyetemben. Forgách Ádám 52 főnyi veszteséget említ, azonban ebbe feltehetően nem tartozik bele az Esterházyak – elsősorban László gróf – magánkatonasága, amivel együtt már 100 fő fölötti veszteség körvonalazódik. J. Újváry 2006. 948–954. o.

ják inkább alá, hogy a törökök maradhattak alul a küzdelemben – de legalábbis arányai-ban nagyobb veszteségeket könyvelhettek el –, aminek lehetséges okára alább még vizs-zatérek.

Béctől Konstantinápolyig – A csata utóélete és az információáramlás útjai

Az eddigi feldolgozások szinte mind külön forrásként kezelték Forgách Ádám és Simon Reniger beszámolóját a vezekényi történekekről. Utóbbi esetében általában a Rozsnyai Dávid hagyatékában fennmaradt memoriálé-fordításra,⁷³ valamint Reniger egyik jelenté-sének a Batthyány-levéltárban őrzött másolatára hivatkoztak.⁷⁴ A szakirodalom Renigert „jól informált”-nak nevezi.⁷⁵ Fel kell azonban tennünk a kérdést: honnan tájékozódott Reniger az eseményekről? Ehhez viszont előbb a csatáról készített jelentések és a levele-zés kronológiájának összeállítása szükséges,⁷⁶ melynek során a témában folytatott hiva-talos és magánlevelezést is be kell vonni a vizsgálatba. Renigert ugyanis, mint látni fog-juk, hivatalos úton csak meglehetősen későn értesítették a történekekről. Ennek oka pedig minden bizonnyal a csatáról való minél pontosabb kép kialakítására való törekvés lehetett.

Mint már említettem, Forgách Ádám augusztus 30-i Piccolomininek írt jelentése az egyetlen, teljes terjedelemben fennmaradt, szemtanú által írt dokumentum a csata kapcsán. Tudjuk azonban, hogy nem csak ő jelentett az eseményekről. Piccolominihez Forgáchon kívüli csatornákon is eljutott az összeütközés híre, és a történekek nem kis pánikot okoz-tak a morvaországi településeken, amit a titkos tanácsos szeptember 4-én megírt a nádor-nak.⁷⁷ Pálffy Pál már korábban, augusztus 28-án közölte a történeket Piccolominivel – a levél mellékletei sajnos nem maradtak ránk⁷⁸ –, tehát úgy tűnik, hogy a korszak adottsá-gaiból kifolyólag csupán elcsúszhatott az információáramlás. A nádor levele Pozsonyban kelt, így valószínűleg a Pálffy-familiáris Sigray János is a nádor révén szerzett tudomást a sajnálatos esetről a csata másnapján, és megörökítette azt naplójában.⁷⁹

Az Esterházy László révén érintett, és a Magyar Királyságbéli végvári katoná-ság ideiglenes irányításáért felelős⁸⁰ Philipp von Mansfeld győri végvidéki főkapitány (1643–1657)⁸¹ szintén már augusztus 29-én értesítette az udvart a történekekről, amiről

⁷³ *Szilágyi* 1877. 179–182. o. A dokumentumot egyelőre ismeretlen okból téves, 1651-es dátummal látták el.

⁷⁴ *J. Újváry* 2006. 949. o.

⁷⁵ *Berényi* 2001. 25. o.

⁷⁶ A Haditanács kettéválása miatt hasonlóan nehéz összeilleszteni a képet, mint a futár Johann Dietz halála kivizsgálásának esetében. Vö.: *Szabados* 2016b. 569–573. o.

⁷⁷ Ottavio Piccolomini levele Pálffy Pálnak. Prága, 1652. szeptember 4. ÖStA KA AFA Kt. 134. 1652. September Nr. 2.

⁷⁸ „Zu vorsözung meiner schultigkheit aber, übersende Eur Fürstlichen Gnaden ich ein sehr traurige zeitung, wie der einschluß vermag.” Pálffy Pál Ottavio Piccolomininek. Pozsony, 1652. augusztus 28. ÖStA KA AFA Kt. 134. 1652. August Nr. 28.

⁷⁹ „27. Posonium venimus, allata sunt pessima (?) nova quod [!] (quod) de comes Ladislaus Esterhazi a turcis sit interemplus [!] (helyesen: interemptus), cujus mors tali Regno dolorem attulit...” Sigray János nap-lója. ÖStA HHStA Sammlung Kos Kt. 1. Bd. 1. fol. 50v. A szöveg értelme szempontjából ez az olvasat tűnik a legvalószínűbbnek.

⁸⁰ 1652. tavaszán a török elleni fellépés koordinálásával ugyanis Mansfeldet mint rangidős tiszteket bízták meg. Vö.: *Szabados* 2019. 185. o. 23. jegyz.

⁸¹ *Pálffy* 1997. 277. o.

Batthyány Ádámot is tájékoztatta.⁸² Az első vonatkozó bejegyzés a Bécsben Hátrahagyott Haditanácsnál szerepel,⁸³ a másik pedig a generális közvetlenül Prágába küldött vagy Bécsből az uralkodóhoz továbbított jelentése.⁸⁴ Úgy tűnik, Forgáchnak e jelentés kapcsán küldtek parancsot Bécsből a részletek leírása végett, hiszen, mint láthattuk fentebb, ő csak Piccolomininek jelentett előtte.⁸⁵ Másnap azonban már úgy tűnik, kézhez kapták a gróf jelentését is, melyet az idő rövidsége miatt nem valószínű, hogy a bécsiek felszólítására készített, tehát minden bizonnyal ebben az esetben is a korabeli híráramlás jellemzőiből adódó csúszás figyelhető meg.⁸⁶ Sajnos nem tudni, vajon ezek az adatok mennyiben egyeznek meg a Piccolomininek elküldött levélben lévőkkel, az is elképzelhető, hogy maga Piccolomini továbbította őket Bécsbe.

Pálffy Pál augusztus 29-én tudatta a hírt Batthyány Ádámmal, részleteket azonban nem közölt levelében, csupán részvétet nyilvánított a gróf vejének halála kapcsán.⁸⁷ Augusztus 31-én – feltehetően Mansfeld és Forgách idézett tudósításai alapján – már Bécsbe is eljutott a csata híre, mert az ekkor Felső-Ausztriát irányító, korábban Konstantinápolyba küldött nagykövet (1628–1629), Johann Ludwig von Kuefstein (1582–1656)⁸⁸ grófnak haditanács-tag, egyúttal magyar indigenátussal rendelkező unokatestvére, Georg Adam von Kuefstein (1605–1656)⁸⁹ is említette az eseményt egy levelében, ám ekkor még csak az Esterházyak halálát és Walter (al)ezredes döntő szerepét emelte ki.⁹⁰

⁸² „Ich habe die ganze Sach meiner schuldigkeit nach alßbalt per posta ihrer ksl. Mt. den 29. Augusti datiert überschicketet...” Philipp von Mansfeld levele Batthyány Ádámnak. Győr, 1652. szeptember 3. MNL OL P 1314. Nr. 30 881. (Másolata: MNL OL X 7435. 4862. sz. filmtári tekercs.)

⁸³ „Mansfeld berichtet, wie die batalia zwischen dem Forgach undt Tirken abgeloffen undt das oberstleutnant Walter were sein hail gewesen. Von Teitschen weren nur 4 soldaten geschedigt, die Hungarn aber mechtig eingiebet, warbey 4 Esterhazi gebliben.” Philipp Mansfeld a Hátrahagyott Haditanácsnak. Győr, 1652. augusztus 29. (?). ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. 1651–1652. Exp. 1652. Hint. August. fol. 371v. Nr. 34. A bejegyzésre Berényi László is hivatkozott a saját, két csata létét feltételező tézisével bizonyítandó. *Berényi* 2001. 25., 30. o.

⁸⁴ „Mansfeldt von 29. Augusti bericht, wie es mit deß graven Forgachen und denen Türckhen gehabten rincontro hergangen.” Philipp Mansfeld jelentésének továbbítása a Jelenlévő Haditanácsnak. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. 1651–1652. Exp. 1652. Anw. September, fol. 266v.–267r. Nr. 8.

⁸⁵ „Forgach soll berichten, wie es in einen verlautendten rincontro mit den Türckhen hergangen.” Hátrahagyott Haditanács levele Forgách Ádámnak. Bécs, 1652. augusztus 30. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 306. 1652. Hint. Reg. fol. nélkül, Nr. 50.

⁸⁶ „Recipisse auf seinen bericht, wie es in vorgangenen treffen hergangen.” Hátrahagyott Haditanács levele Forgách Ádámnak. Bécs, 1652. augusztus 31. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 306. 1652. Hint. Reg. fol. nélkül Nr. 51.

⁸⁷ Pálffy Pál levele Batthyány Ádámnak. Pozsony, 1652. augusztus 29. *S. Lauter* 1989. 170–171. o. A rá következő, 1652. szeptember 1-jén kelt levélnek voltak mellékletei is – Forgách Ádám és Pálffy Miklós csatáról szóló beszámoló –, amire már J. Újváry Zsuzsanna is felhívta a figyelmet, azonban hollétük eddig ismeretlen. Vö.: *J. Újváry* 2006. 956. o.

⁸⁸ Életéről és 1628–1629-es konstantinápolyi követségéről lásd: *Kuefstein* 1915. 259–279. o.

⁸⁹ Adam Georg von Kuefstein életére lásd: *Kuefstein* 1915. 308–341. o.

⁹⁰ „Vor etlich wenig tagen sind die Türggen auf denen pergstettrischen gränitz eingefallen, dann der graf Forgatsch mit etlich hundert man entgegen gegangen und unglukselig getroffen, das der graf Esterhazy, des verstorbenen palatini sohn sambt 4 seiner vettern tod gebliben, und alles verlohren gewest weren, wan sie der obrist Walter nicht mit seinen unterhabenten teutschen reutern und 200 mußcetarern entsetzet hatte.” Georg Adam Kuefstein levele Johann Ludwig Kuefsteinnek. Bécs, 1652. augusztus 31. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, G4 Tom. XIV. p. 83. Érdekes, hogy ez a levél László grófnak kívül ír négy Esterházyról, tehát elképzelhető, hogy ekkor még úgy tudták, hogy Esterházy Zsigmond is életét veszítette.

Az uralkodóhoz valamikor szeptember legelején juthatott el a vezekényi összecsapás híre.⁹¹ III. Ferdinánd szeptember 2-án Prágából további vizsgálatot és jelentéseket rendelt el a csata kapcsán a Bécsi Hátrahagyott Titkos és Deputált Tanácsosok és a Hátrahagyott Haditanács számára, és egyúttal az Esterházyak posztjának pótlását, illetve a magyarországi német katonák mielőbbi ellátását is megparancsolta. Talán Esterházy László csatában való részvétele vethette fel azt a kérdést, hogy tulajdonképpen ki parancsolt a magyar seregrésznek, hiszen már fentebb előkerült, a pápai kapitány hivatalosan Mansfeld beosztottja volt, tehát Forgách nem parancsolhatott volna neki. De ugyanígy a már említett, a parancsnok vagy helyettese állandó jelenlétét elváró végvári szabályzat is szolgálhatott a végvidéki főkapitánynak feltett kérdés okaként. Serényi Pál személyes jelenléte Vezekénynél a fentebb már említett bejegyzéssel meggyőzően cáfolható, hiszen tanúsága szerint a vicegenerális ekkor Prágában tartózkodott, és ha jelen lett volna személyesen a csatában, nyilván őt mint szemtanút hallgatták volna meg elsőként.⁹² És mivel ő Prágában volt, Forgách pedig a csatában, így valóban nem tartózkodott se a parancsnok, se a helyettese a végvidéki központban.

Míndeközben azonban már szivároghattak ki további információk is a csata kimeneteléről – feltehetően Forgách részletesebb jelentéséből és annak mellékleteiből⁹³ –, mert Georg Adam Kuefstein szeptember 3-án összességében 800 halott és sebesült törökről tudósította linzi rokonát, sőt, a törökök védekezéssel kapcsolatos tervét is említette, ami szintén amellet szól, hogy ők maradhattak alul. A haditanácsos ezen kívül még a csata és a végvidéki helyzet Lothar Höbelt munkájában is tárgyalt, korábban már említett nemzetközi vetületét is szóba hozta, vagyis, hogy veszélybe kerülhet a fennálló béke, főleg, ha a törökök Velencével megegyeznek.⁹⁴

⁹¹ Harrach bíboros és a Prágában tartózkodó velencei követ is szeptember elején értesültek az eseményekről. Vö.: *Martí* 2013. 188. o. Mansfeld is úgy számolt, hogy valamikor augusztus legvégén érhet majd Prágába a hír: „... meiner rechnung nach werden ihrer ksl. Mt. den 31. Augusti früher tags zeit mein schreiben erhalten haben.” Philipp von Mansfeld levele Batthyány Ádámnak. Győr, 1652. szeptember 3. MNL OL P 1314. Nr. 30 881. (Másolata: MNL OL X 7435. 4862. sz. filmtári tekercs.)

⁹² „Über das neuliche in der gspannschafft Neitra beschehene rícontro sol deitlichere information von Forgatsch, Puechamb undt Walter eingezogen werden. Item undter weíßen commando die hungerische völkcher ausgangen sein. Paulus Sereni soll mit negsten expedirt und nach haus zu seinem commando geschickt werden. Anstat der 3 Esterhazi sein andern subiecta vorzuschlagen.” III. Ferdinánd levele a Hátrahagyott Haditanácsnak. Prága, 1652. szeptember, d. n. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. 1651–1652. Exp. 1652. Hint. fol. 377v. Nr. 3.; „Über den zwischen den Forgachen und denen Türckhen vorgangene rincontro information einzuziehen, darüber zu berichten und dem Forgachen zu befehlen, daß er drey subiecta für die hauptmanschafft Giarmath, obrist wachtmeister stöll zu Neuheusl und vice capitaneatu zu Lewenz subiecta auf jedes orth vorschlage, daß der Paul Sereni von hier [ti. Prag] ehíst wider zurückh in seinen posto nach Neuheusel gelangen werde und die österreichische stöllen ermahnet, daß denen Teutschen völkchern in Ungarn ihre vorpflegungs gelder anticipaté bezalt werden sollen.” Jelenlívő Haditanács levele a Hátrahagyott Titkos és Deputált Tanácsosoknak. Prága, 1652. szeptember 2. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 305. 1652. Anw. Reg. fol. 99r. Nr. 2.

⁹³ „Empfang der relation der mit den Türckhen vorgangenen tráfíffen.” Hátrahagyott Haditanács levele Forgách Ádámnak. Bécs, 1652. szeptember 3. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 306. 1652. Hint. Reg. fol. nélkül, Nr. 9.

⁹⁴ Kuefstein a Velence és törökök közötti béke lehetőségét emelte ki: „In jüngsten rencontre, so auf dem perckstettischen granitz zwischen den Turggen und grafen Forgatsch vorbey gegangen, sein der Turggen über 800 gebliben und geschädiget worden. So viel die zeittung geben, wollen sie sich wehren. Gott gebe, daß es nicht ein mahl einen bruch gebe, absonderlich wenn, wie die zeittung geben, zwischen den Türckhen und Venedigern es zu einem friden khommen solte.” Georg Adam Kuefstein levele Johann Ludwig Kuefsteinnek. Bécs, 1652. szeptember 3. ELTE EKL G4 Tom. XIV. pag. 86.

Az uralkodó vizsgálódási parancsát csak szeptember 6-án továbbították Bécsből Forgáchnak,⁹⁵ Adolph Ehrenreich Puchheim komáromi főkapitánynak (1651–1664),⁹⁶ illetve Walter (al)ezredesnek.⁹⁷ A bejegyzések alapján úgy tűnik, valóban alapos vizsgálatot kívántak folytatni a csata kapcsán, hiszen a továbbiakban még Pálffy Miklós összecsapásban személyesen részt vevő trombitásától is érkezett beszámoló a történéseket illetően.⁹⁸ A bekért jelentések aztán meg is érkeztek még szeptember első felében.⁹⁹ Feltehetően az is a részletes tájékozódás részét képezte, hogy Forgách a fogoly törökök közül egyet Bécsbe küldött, akit a császári főtolmács Michel d’Asquier (1625–1664)¹⁰⁰ hallgatott ki.¹⁰¹ Mindazonáltal valószínűleg ebben az esetben is adódhatott némi kommunikációs csúszás a Jelenlévő és Hátrahagyott Tanácsok között, mert a bejegyzések dátumai alapján a Bécsi Titkos és Deputált Tanácsosok már a Prágából küldött parancs beérkezése előtt továbbítottak jelentéseket a császárhoz az összes érintettől.¹⁰²

Úgy tűnik, hogy a törökök újbóli csapatösszevonása és az erre való reakcióként tervezett válaszlépések megszervezése egy időre elvonta a figyelmet a vezekényi eseményekről.¹⁰³ Mindeközben azonban Forgách Ádám rosszakarói valószínűleg kihasználták a helyzetet, hogy befeketítsék őt az Esterházyak halála miatt. Első adatunk ennek kapcsán

⁹⁵ „Betreffend einschickhung gründlicher bericht, wie es aigentlich mit dem zwischen ihm und denen Türckhen vorgangenen treffen hergangen und anstatt der Esterhasi andere subjecta vorschlagen.” A Hátrahagyott Haditanács levele Forgách Adámnak. Bécs, 1652. szeptember 6. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 306. 1652. Hint. Reg. fol. nélkül, Nr. 18.

⁹⁶ Pálffy 1997. 284. o.

⁹⁷ „Graff Adolff von Puchheim obristen zu Commorn, in simili obristen Walter betreffend bericht, wie es aigentlich mit deme zwischen dem Forgatsch und Türckhen jüngsthin vergangenen treffen hergangen seye.” A Hátrahagyott Haditanács levele Adolph Ehrenreich Puchheimnek és Johann Walternek. Bécs, 1652. szeptember 6. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 306. 1652. Hint. Exp. fol. nélkül, Nr. 20.

⁹⁸ „Palatinus schliet bey Niclaßen Pálffy trompeters außg, welcher bey dem, den 26. Augusti mit dem Tirken beschehenen trefen gewesen ist.” Pálffy Pál levele a Hátrahagyott Haditanácsnak. Hely és dátum nélkül (1652. szeptember), ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. 1651–1652. Exp., 1652. Hint. Exp. fol. 380r. Nr. 21.

⁹⁹ „Forgách schliet bey sub sigillo volanti, was er an Ihrer ksl. Mt. wegen des mit denen Tirken gehabten ricontrolo schreibt.” Forgách Ádám levele a Hátrahagyott Haditanácsnak. Hely nélkül, 1652. dátum nélkül (szeptember). ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. 1651–1652. Exp. 1652. Hint. fol. 382v. Nr. 39.; „Walter beschreibt das vorige ricontrolo, so den 26. Augusti geschehen.” Walter levele a Hátrahagyott Haditanácsnak. Hely és dátum nélkül (1652. szeptember), uo. fol. 384v. Nr. 56.; „Adolph Erich relation von dem unglücklichen Forgatschischen ricontrolo mit dem Tirken gegen Tapolchan, bey welchen 4 Esterhazi gebliben.” Adolph Ehrenreich Puchheim levele a Hátrahagyott Haditanácsnak. Hely és dátum nélkül (1652. szeptember), uo. fol. 384v. Nr. 57.; „Walter wegen des giengsten trefen wie die 4 Esterhazi gebliben.” Walter a Hátrahagyott Haditanácsnak. Hely és dátum nélkül (1652. szeptember), uo. fol. 385r. Nr. 58.

¹⁰⁰ Életrajzára lásd: *Hamilton* 2009.

¹⁰¹ „Den von graff Forgach heraufgeschickhten gefangenen Türckhen zu examiniren,” Hátrahagyott Haditanács levele Michel d’Asquier-nak. Bécs, 1652. szeptember 7. ÖStA HKR Prot. Bd. 306. 1652. Hint. Reg. fólió nélkül, Nr. 27.; „d’Asquier solle den alhier gebrachten gefangenen Türckhen befragen, ob er nicht wisse, daß der Mustaffa begu auf des vesiers zu Offen commando den jüngst vorgangenen strafff verrichtet hette.” Hátrahagyott Haditanács levele Michel d’Asquier-nak. Bécs, 1652. szeptember 10. uo. fólió nélkül, Nr. 34.

¹⁰² „Geheime und Deputierte Ráthe zu Wienn von 2., 4. und 5. Septembris, wie auch der erzbischoff, palatinus Hungariae, Forgach, Manßfeldt, Puechhaimb und Walter berichten, wie daß treffen zwischen dem Forgach und Türckhen abgeloffen, darbey 4 Esterhasi gebliben” Titkos és Deputált Tanácsosok levele a Jelenlévő Haditanácsnak. Bécs, dátum nélkül (1652. szeptember). ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. 1651–1652 Exp. 1652. Anw. Exp. fol. 268v. Nr. 25.

¹⁰³ A szervezkedés feltárása további, részletekbe menő kutatást igényelne, itt most nincs mód kitérni rá, de a Haditanács iktatókönyveiből kiindulva a végvidéki főkapitányok és a nádor levelezéséből minden bizonynyal rekonstruálni lehet a továbbiakban a történéseket. Mindazonáltal az az állítás megdőlmi látszik – nem csak ezen források, hanem más, későbbi adatok alapján is –, hogy Vezekény után a felek jó ideig nem intéztek volna támadásokat egymás ellen. Vö.: *R. Várkonyi* 1985. 1045. o.; *Hausner* 2002. 27. o.

Csáky Istvántól származik, aki másoktól vett információk alapján írta Kevicki Jánosnak, hogy „azt írják nekem, Forgács Ádám uram szerzette ezt az fordulást [ti. a vezekényi csatát], de maga mindjárt oda hagyta őket és szokása szerént első volt az elszaladásban...”¹⁰⁴ Szintén ő írta fiának, ifj. Csáky Istvánnak¹⁰⁵ a következőt: „Szegeni Esterhasi Laszlot harom attiafiual el vesztette Forgach uram, maga io szerint nem latta az ellenseget midőn el szaladot.”¹⁰⁶ Bizonyító erejű forrás híján egyelőre nem tudni, ki vádolhatta meg Forgáchot, és a fennmaradt levélkivonatok alapján erre ő maga is kíváncsi volt.¹⁰⁷ A Haditanács iktatókönyveiből annyi derül ki, hogy Csáky László országbíró (1649–1654)¹⁰⁸ augusztus 27-én tudósított a vezekényi csatáról, tehát valószínűleg tőle szerezhetett tudomást az esetről Csáky István is.¹⁰⁹ Az mindenesetre biztos, hogy a csata és az Esterházyak halálának híre ez idő tájt már elterjedt, és az ekkor felső-magyarországi főkapitányi címet (1647–1655)¹¹⁰ viselő majdani nádor (1655–1667), Wesselényi Ferenc¹¹¹ és II. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1648–1660)¹¹² nem adtak hitelt az említett híreszteléseknek. A levél tanúsága szerint Forgáchot a magyar politikai elit bizonyos tagjai vádolhatták meg, hiszen Wesselényi arra utal, hogy a vádló valószínűleg nem is katona.¹¹³

A kérdést tovább árnyalta a budai renegát kém, Hans Caspar¹¹⁴ időközben befutott jelentése is, melynek kivonata szerint a budai pasa megjutalmazta a Forgách elleni csatában helytálló törököket.¹¹⁵ Minden bizonnyal erre a jelentésre utalt Szelepcsényi György

¹⁰⁴ Csáky István levele Keviczki Jánosnak. Szepes, 1652. szeptember 3. *Kemény* 1892. 576. o.

¹⁰⁵ Ifj. Csáky Istvánról lásd: *Barta M.* 2016.; *Barta M.* 2017.

¹⁰⁶ Csáky István levele ifj. Csáky Istvánnak. Szepes, 1652. szeptember 3. MNL OL Csáky család központi levéltára, P 71. 111. cs. Fasc. 260. p. 39. (Másolata: MNL OL X 10531. 51 525. sz. filmtári tekercs). Az információt ezúton is köszönöm Barta M. Jánosnak.

¹⁰⁷ „Weil er [ti. Forgách] schon hievor von dem mit Tirken gehabtten rícontro berichtet, wuste khein andere grintliche relation zu thuen. Er sey selber bey diser occasion capo gewesen und wuste von keinem beschehenen fehler. An dem graf von Mansfeldt hette er khein absonderliches schreiben empfangen, da aber, was wider ihne were einkommen, bittet umb deßen communication, damit er sich verantworten könde.” Forgách Ádám levele a Hátrahagyott Haditanácsnak. Hely és dátum nélkül (1652. szeptember). ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. 1651–1652. Exp. 1652. Hint. fol. 382v. Nr.40.

¹⁰⁸ *Fallenbüchl* 2002. 66. o.

¹⁰⁹ „Graff Ladislaus Chiaki vom 27. Augusti wegen der jüngsten graff Forgachischen action mit denen Türckhen. Csáky László levele a Jelenlévő Haditanácsnak. Hely nélkül, augusztus 27. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. 1651–1652. Exp. 1652 Anw. fol. 273r. Nr. 54.

¹¹⁰ *Pálffy* 1997. 273. o.

¹¹¹ Wesselényi Forgách Ádámhoz szeptember 2-án Szendrőről írt levelének fogalmazványát Martí Tibor közölte disszertációjában: *Martí* 2013. 191. o.

¹¹² A levelet a pontos jelzettel idézi: *Martí* 2013. 190. o.

¹¹³ „Hát nem szánlak vitez Fiam, hanem áldalak, s ez ket dologhra kerlek, hamis ragalmazó irigy[i]d nyelvén megh ne indúly, raita ne busuly, mert en tudom, ket fele nielu foghia vitézi voltodat, mint rosiz lapdás lapdját hanni, edgy ki irigid, masika az ki vitezí dolgot nem tud, s nemhogy meltó volna io hired gazlására, de midőn chak árnyékod kapásához nem volna erdemes.” Wesselényi Ferenc levele Forgách Ádámnak. Szendrő, 1652. szeptember 7. Idézi: *Martí* 2013. 191. o.

¹¹⁴ Életről és tevékenységéről rövidebb, magyar nyelvű összefoglalót lásd: *Szabados* 2016c. 81–92. o. Teljesebb életrajzát német nyelven lásd: *Szabados* 2018. 52–57., 62–64., 68–71., 78–82., 90–98., 104–109., 110–121., 126–134., 149–164., 167–180. o.

¹¹⁵ „... Hans Caspar von Todtes bericht, wie der Türckhen straiß nacher Neutra angestellt und wie die ienige Türckhen, so sich in dem gehabtten rícontro mit dem Forgach wohl gehalten, vom vezir zu Ofen remunerirt worden...” Hans Caspar levele ismeretlen személynek. Buda, dátum nélkül (1652. szeptember). ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. 1651–1652 Exp. 1652. Anw. fol. 275v. Nr. 77. Az eredeti iratot feltehetően a raudnitzzi Lobkowitz-levéltárban őrzik, amely jelenleg sajnos nem hozzáférhető a kutatók számára.

kancellár (1644–1666)¹¹⁶ Lippay György esztergomi érseknek (1642–1666)¹¹⁷ írt levelében, melyben szintén megjelennek a Forgáchot gyalázó szavak: „Forgach noha ugy hánkódot mintha nyertessen iarván megh érdemlette volna az muralis coronat, hogy maghát salválván az szekerek közzött az szeghiny Ezterhaziakat el rontotta, de az en emberim megh írták ennek, michoda festumot tartottak az Törökök Budan azert az victoriaért, es az mj Budaÿ kémünk is megh irta eö Fölseghenek, azért innéd ne várjon hát az iö Forgach semmi dicheretet, se gratiarum (?) actiot”¹¹⁸ Egyelőre homály fedi, kik lehetnek a kancellár emberei, a Hans Casparra való utalás azonban teljesen világos. Az idézett kivonat alapján viszont Hans Caspar nem ünneplésről, hanem csak bizonyos, a csatában helytálló törökök megjutalmazásáról írt. A törökök pedig általában hősként tekintettek a keresztények elleni küzdelemben elhunyt társaikra.¹¹⁹

Eközben a Haditanács döntése alapján Johann Friedrich Metzger haditanácsi titkár Budára küldése mellett döntöttek, aki tárgyalásokat folytatott Murád pasával a történetekről, azonban átütő erejű eredményt nem hozott küldetése.¹²⁰

Ezen a ponton kell visszanyarodnunk Simon Reniger tájékoztatásának kérdéséhez. Egy fennmaradt instrukció alapján már szeptember elején tájékoztatták őt Musztafa bég újbóli beiktatásáról és hódoltató akciójáról, a levél beérkezését azonban ő maga csupán október 31-én regisztrálta.¹²¹ Reniger jelentései alapján úgy tűnik, legalább három különféle csatornán keresztül érkeztek hozzá a csatával kapcsolatos információk. Legelőször szeptember 25-e előtt pár nappal – tehát közel egy hónappal az események után – egy végvidékről érkező törökön keresztül jutottak el a hírek Konstantinápolyba, akinek állítása szerint Forgách Ádám és Nádasdy Ferenc¹²² is odavesztek az összecsapásban másokkal egyetemben, de a rezidens szerint Budáról és más helyekről egyelőre nem érkezett hivatalos információ.¹²³

Ezt követően II. Rákóczi György révén érkeztek újabb hírek Konstantinápolyba. A fejedelemtől jövő írás lefordítása és annak Portán való bemutatása a renegát tolmács, Zulfikár aga¹²⁴ feladata volt. Az aga Reniger tudósítása szerint felületesen olvasta el a levelet, és tartalmát úgy állította be az Oszmán Birodalom irányítói előtt, mintha ők győz-

¹¹⁶ Tusor 2003.

¹¹⁷ Tusor 2015. XII–XIV. o.

¹¹⁸ Szelepcsényi György levele Lippay Györgynek. Prága, 1652. szeptember 18. Esztergomi Prímási Levéltár, Archivum Saeculare, Acta Radicalia, Classis X EPL AS AR Cl. Nr. 196. 19. cs. p. 39. (Másolata: MNL OL X 725. 2652. sz. filmtári takercs.). A szövegrész nehezen olvasható, értelemszerűen a fent szerepeltetett kifejezés illik a mondatba az idézet végén.

¹¹⁹ Ágoston 2014. 212. o.

¹²⁰ Küldetésének rövid elemzését lásd: Höbelt 2012. 15. o.

¹²¹ III. Ferdinánd levele Simon Renigernek. Prága, 1652. szeptember 3. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 124. Konv. 1. fol. 99. A hivatkozott irat valamiért az egy évvel korábbi dokumentumok közé került a rendezés során. A beérkezésről: Simon Reniger levele III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1652. október 31. uo. Kt. 125. Konv. 3. fol. 109.

¹²² Nádasdyról lásd: Toma 2012. Nádasdy Ferenc azonban nem vett részt az összecsapásban, tehát az információ nem hiteles.

¹²³ „Vor drei tagen ist ein türkhischer schlauff von gräniz khommen. Der hat dem groß vezir referirt, die Türkhen hetten auff EKM gräniz hinein gestraiff. Wie herr graff Forgach und Nadosti auff sie loß gangen, weren sie geschadigt worden und baide herrn graven neben vill andern todt bliben. Von Ofen ist zwar noch khein relation” ... P. S. „Wegen deß strayffs, wo herr graff Forgach bliben soll sein, ist weiter nichts einkhommen, villedicht continuirt es nit.” Simon Reniger levele III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1652. szeptember 25. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 3. fol. 34–35.

¹²⁴ Életére és tevékenységére lásd: Kármán 2016.

tek volna, aztán pár nap múlva a levél újbóli elolvasásakor eszmélt rá, hogy az valójában a magyarok győzelmét tartalmazta, ami miatt meglehetősen frusztrált lett, hiszen a korábbi interpretációja már a szultán elé is eljutott.¹²⁵ A rezidens mindenesetre gyanúsnak vélte, hogy Budáról semmilyen információt nem küldtek még a kérdéses összecsapásról, ami mögött a törökök alulmaradását és a budai pasa szándékos hallgatását sejtette.¹²⁶

A Bécsben Hátrahagyott Haditanács – feltehetően a fentebb vázolt alapos vizsgálódás eredményeinek tükrében – 1652. szeptember 18-án küldött tájékoztatást Simon Renigernek, ami csak október folyamán érkezett meg Konstantinápolyba, és amelyben részletes tájékoztatást nyújtottak számára a csata történéseiről és veszteségeiről, hiszen Pálffy Pál nádor és Hans Caspar beszámolóját is elküldték neki, mellékletekkel kiegészítve.¹²⁷ A dokumentumok sajnos nem maradtak ránk, de feltételezhetjük, hogy ezek az iratok képezték a már említett memoriálé tartalmát, amit Reniger szokásának megfelelően olaszra fordítva adott oda tolmácsának, Panajotinak,¹²⁸ hogy ő fordítsa azt oszmán-törökre a nagyvezír számára.¹²⁹ Rozsnyai Dávid későbbi török deák hagyatékába Zulfikár aga révén kerülhetett a dokumentum – feltehetően az aga fia adta át Rozsnyainak¹³⁰ –, aki minden bizonnyal megszerezte azt az erdélyiek számára és oszmán-törökből magyarra fordította. Tehát a vázoltak alapján úgy tűnik, hogy az egyik, eddig a csatával kapcsolatban hivatkozott dokumentum esetében egy zömében német nyelvű levelekre épülő olasz memoriálé oszmán-török fordításának magyarra való visszafordításával van dolgunk. Ami a Batthyány család levéltárában lévő másolatot illeti, feltehetően egy Reniger által Bécsbe küldött jelentés mellékletének másolata vagy kivonata lehet.¹³¹ Azt is tudjuk, hogy októberben már konkrét hírek érkeztek a hódoltsági törököktől is, misze-

¹²⁵ „Er [ti. Rákóczi] hatt zwar geschriben, daß etwaß vorüber gangen und viel fornehme hungarische herrn thailß verwundt, thailß nidergemacht, aber die Hungarn hetten daß veldt erhalten. Der Sulficar aga hett nit recht achtung geben und den brief auß hungarischer sprach in favorem der Türckhen verdolmetscht, solchen den groß vezier eingehendigt und auch sunst vill darvon gepredigt, waß daß für ein victori, der sultan hette in persohn nit grossere ehr khönnen einlegen. Gott straffe die Hungarn, weillen sie continuö wider den friden handeln und alzeith anfangen. Zweifels ohne wardt der groß vezier diese zeithung auch den sultan referirt haben, aber zween tag hernach, alß der Sulficar aga den brief noch ein mahl über lesen, befände er daß contrarium, daß der sieg auf der Hungarn seithen gestanten. Befände sich confundirt und wuste nit, wie er der sach abhelffen solt.” Simon Reniger levele III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1652. október 11. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 3. fol. 59.

¹²⁶ „Von Ofen ist zwar ein currier khumben, brachte aber nichts dergleichen. Interim hatt man schon in gemain daß wider spiel geredt, weillen aber von Ofen nichts avisirt worden, glaubt der groß vezier weder eins, weder daß andere. Ist waß vorüber geloffen und auf der Türckhen seithen übel außgeschlagen, so last es der vesier von Ofen gwiß vermänteln und verduschen.” Simon Reniger levele III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1652. október 11. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 3. fol. 59.

¹²⁷ A császári parancsot lásd: III. Ferdinánd levele Simon Renigernek. Prága, 1652. szeptember 18. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 3. fol. 33. A beérkezés: „Item waß mit ihro excellenz herr graffen Forgätschen den 26. Augusti für ein treffen vorübergangen unnd wie feindtlich der Mustaffa beg zu Gran mit 3.000 biß in 4.000 mann in der gespanschaft Neutra gehaust. Ir excellenz palatinus in Hungarn haben mir auch diß fahls mehr andere particularia beygeschlossen und von allen außführlich parte geben.” Simon Reniger levele III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1652. október 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 3. fol. 66.

¹²⁸ Panajoti munkásságára lásd: *Hering* 1994.; *Janos* 2005–2006.; *Cziráki* 2016. 35–36. o.

¹²⁹ „Ich hab die notturfft alsobaldt auf daß papier zusamben gezogen und den Panioti zu verdolmetschen geben, damit ich den vezier und die Ottomanische Portten so wohl schriftlich alß mündtlich genuesamb informiren khönnen.” Simon Reniger levele III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1652. október 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 3. fol. 68.

¹³⁰ Papp Sándor szíves szóbeli közlése.

¹³¹ Amennyiben így van, úgy a dokumentum valóban nagy forrásértékkel rendelkezik, tekintve, hogy a vonatkozó bécsi iratok között nem található a levél.

rint Murád pasa győzelemként állította be a történeteket, és Forgách lovát el is adták a piacon.¹³² Későbbi információk alapján tudjuk, hogy egy nevesebb foglyot is ejtettek a csata alatt, név szerint Szilágyi Jánost.¹³³

A keresztény fél felülkerekedése mellett szóló érvek

Ha a két oldal csatában résztvevő embermennyiségét összevetjük, nyilvánvalóan kitűnik – amint ezt a fentebb említett munkák is megállapítják –, hogy a törökök a létszám tekintetében legalább háromszoros túlerőben lehettek. Hogyan volt lehetséges akkor, hogy a keresztények közül csupán hozzávetőleg 100 fő, míg a törökök közül legalább 800 fő esett el, sebesült meg súlyosan és/vagy került fogságba? A válasz a régebbi és újabb források fényében kézenfekvőnek tűnik. A törökök feltehetően lovasságukkal vágta neki a Nyitrára irányzott portyának.¹³⁴ Ágoston Gábornak az oszmánok tűzfegyverhasználatáról szóló munkájából tudjuk, hogy a szpáhi katonaság kevésbé kedvelte a tűzfegyvereket, inkább a közelharc híve volt.¹³⁵ A Forgách által irányított csapatról viszont tudjuk – hiszen mind Esterházy Pál, mind Foglár Imre feketén-fehéren leírják, és Hausner Gábor csatarekonstrukciós rajzán is szerepel –, hogy tűzfegyverekkel bántó gyalogosokkal és tüzérséggel, vagyis könnyű tábori ágyúkkal (tarackokkal) is fel volt szerelve. A források szerint még az összecsapás legelején vetették be a tüzérséget – mivel a később kialakult közelharc miatt kockázatosabb lett volna –, ami okozhatott komolyabb veszteségeket még akkor is, ha Hausner Gábor megállapítása alapján csupán kartácstűzzel indítottak.¹³⁶ A tüzérség bevetését erősíti meg a tanulmány címében szereplő, Izmael agától származó mondat is, ami alátámasztja a törökök már említett, közelharc kapcsán tanúsított hozzáállását, ez pedig nyilván más megvilágításba helyezi Musztafa bég később keletkezett levelének tartalmát. Ő ugyanis azt hangsúlyozta Batthyány Ádámnak írt levelében, hogy Esterházy László – Forgách Ádámmal ellentétben – vitézül harcolt, nem futott meg a németekhez a szekerek mögé, harc közben vágta le.¹³⁷ A csata alatt tehát valószínűleg volt egy pont, amikor Esterházyék kitörték – mivel László gróf nem tartozott Forgách parancsnoksága alá, nem tudni, ez mennyiben tekinthető magánakciónak –, és vagy túl messzire előrementek, vagy Forgách nem tudta fedezni őket a szekértáborból,

¹³² Simon Reniger levele III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1652. október 31. ÖStA HHStA Türkei I Kt. 125. Konv. 3. fol. 112–113.

¹³³ Simon Reniger levele III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1655. március 17. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 127. Konv. 2. fol. 135.

¹³⁴ Takáts Sándor igen hasonló példát hoz a XVI. századból, ahol szintén török portyázó lovasság vágott le győri gyalogos hajdúkat egy összecsapásban. *Takáts* 1915. 336–346. o. A portyákon a lovasság bevetése logikus, hiszen csak a lovasság volt képes gyors támadásra és visszavonulásra, azonban megfelelő források híján nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy a törökök részéről csupán lovasság volt jelen a csatában.

¹³⁵ *Ágoston* 2014. 211–212. o.

¹³⁶ „...s mivel az mieink igen idején kezdtek tarackkal löni” *Esterházy* 1989. 318. o. (Kiemelés tőlem: Sz. J.); *Hausner* 2002. 27. o. „... az közepét, az hol az tarackok, muskétások gyalogok és fegyveresek voltak, azt nem ütötte meg [a török].” Veszteséglista a vezekényi csatáról. Idézi: *J. Újváry* 2006. 951. o. Ez utóbbi bejegyzés azonban némileg ellentmond a Metzger budai pasánál tett látogatásáról szóló jelentésében található információknak: „Ob nun die Ottomaner befelch gehabt, die Teutsche anzugreifen oder nit? Habe es der effectus genuessam gezaigt, in dem sie, Türckhen, zum viertenmalhl feindtlich an die wagenburg gesezt, dennoch den kürzern gezogen und daß velt quittiren müessen.” Johann Friedrich Metzger levele III. Ferdinándnak. Bécs, 1652. október 23. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 3. fol. 91.

¹³⁷ Musztafa bég levele Batthyány Ádámnak. Esztergom, 1653. március 28. *J. Újváry* 2006. 969. o.

mivel akkor rájuk is lőnie kellett volna, így viszont a török túlerő végzett velük a közelharcban. Ez alátámasztható a *Theatrum Europaeum*ban és a feltehetően a gyűjtemény alapjául szolgáló korabeli újsághírekben szereplő leírással is, legalábbis abban a tekintetben, hogy az Esterházyak leszakadtak a keresztény csapatról. Az újsághírek nagy valószínűséggel még a részletes vizsgálatok előtt keletkeztek, tehát forrásértéküket is ennek megfelelően kell kezelni.¹³⁸ Azonban a korabeli újságok és kiadványok is egyöntetűen a keresztények győzelmét hangsúlyozták, ami egybecseng a ránk maradt jelentésekkel és II. Rákóczi György Portára küldött, Reniger által ismertetett információival, valamint a budai pasa hallgatásával is.

Azt viszont szükséges hozzátenni az említettekhez, hogy a négy Esterházy feltehetően nem ugyanazon a helyen esett el, mert a leírások szerint Esterházy Tamás és Gáspár éppen az ellenkező szárnyon harcoltak, mint László gróf.¹³⁹ Ami tehát bizonyos: Forgách Ádám többnyire valóban a szekérvár mögül irányította az összecsapást, azonban a keresztény csapat parancsnokaként ez nem róható fel neki hibaként, ő maga sem tartotta annak.¹⁴⁰ A négy Esterházy pedig a csatatéren maradt. Ennek konkrét okát csak abban az esetben lehetne rekonstruálni, ha egyéb, leíró jellegű kortárs források kerülnének elő a csata lefolyásáról. Erre azonban sajnos kevés az esély, még a Lobkowitz család kutatók számára jelenleg nem hozzáférhető levéltárának iratanyaga, illetve Pálffy Miklós és Forgách Ádám Pálffy Pálnak írt, eddig lappangó levelei¹⁴¹ kecsegtetnek némi reménnyel ez ügyben, ahol megbújhat még a korábban említett, csak kivonatokban vagy utalásokban rendelkezésre álló dokumentumok egy része. Viszont valóban felmerülhet kérdésként, amit Lothar Höbelt is feszegetett: békeidőben mit kerestek vajon a tábori ágyúk Forgách csapatánál? A törökök nagy veszteségi aránya és megfutamodásuk ugyanis, mint láttuk, bizonyos tekintetben nekik volt köszönhető, a fentebb ismertetett Forgách-féle jelentésben azonban egy árva szó sem esik róluk. Valószínűleg nem véletlen, hogy a bevezetőben idézett mondatával Izmael aga is azonnal ezt hozta fel érvként, mikor Reniger végre kihúzta belőle, hogy az összecsapásra valóban sor került. Két lehetőség áll fenn: vagy nem jutott el a rezidenshez a jelentésben is szemmel láthatóan elhallgatott információ a tarackok használatáról, vagy pusztán „hivatalból” tagadta a budai pasa ágensének vádját, mert szerinte sem-

¹³⁸ Az egyik korabeli újságban Pozsonyból érkező hírként szerepel az alábbi bejegyzés, tehát elképzelhető, hogy Pálffy Pál már említett, sajnos nem ismert, Piccolomininek küldött levélcsatolmányaira vagy a közvetlenül a csatateréről érkező információkra alapozhatták a híreket: „und wird von Pressburg berichtet, daß sich die Türcken in unterschiedliche Troupen abgetheilt den 25. passato in der Gegend Neuhäusel sehen lassen und zwar die vier Graffen Esterhazy mit ihren Völkhern einen Außfall gethan und die Türcken, welche umb Neutra 15 ungehuldigte Dörffer geplündert und angezündet, in die Flucht gebracht, weil sie aber biß zu einem unbewusten hinterhalt allzuweit nachgezetzt, als haben die Türcken gedachte 4 Graffen sampt ihren meisten Völkern nider gemacht, die übrigen auch neben vielen andern Christen unnd den gemachten Raub mit sich hinweg geführt, haben auch dem Graffen Forgatsch, welcher ihnen mit 500 Hussaren zu Hilf kommen wolte, starck zugesetzt, der doch durch den Obriften Walter mit seinen Teutschen (welche die auff eine im freyen Felde geschlagene Wagenburg zum andernmahl angefallene Türcken mit zimlichen Verlust abgetrieben) secundiret, worüber der Türcken in 500 geblieben, 2 Fahnen erobert, auch viel geraubtes Viehe und gefangene Christen recuperiert und erlöset worden.” *Europäische Sambstägige Zeitung*, 38. (1652) <http://brema.suub.uni-bremen.de/zeitungen/17/periodical/pageview/1030454> (A letöltés időpontja: 2019. augusztus 31.)

¹³⁹ *Foglár* 1842. 45. o. A már idézett veszteséglistán a következő szerepel: „Az másik szárnyán az hadnak szegény Esterházy Tamás volt Gáspárral.” Idézi: *J. Újváry* 2006. 951. o.

¹⁴⁰ Vö. a 107. jegyz. bejegyzésével.

¹⁴¹ Vö. 87. jegyz.

miféle ágyút nem használtak, hanem a létszámhátrányban küzdő katonák vitézsége döntött.¹⁴² Azonban az összecsapás elején bevetett kartácstűz okozta kár nagy valószínűséggel befolyásolta a csata végkimenetelét is.

Összegzés

Tanulmányomban kísérletet tettem a vezekényi csata körülményeinek és az összecsapásról szóló információk áramlásának alapos vizsgálatára. A mélyfúrás során az alábbi eredmények születtek: 1. A források alapján a veszteségek arányaiból és Murád pasa hallgatásából következően erősen valószínűsíthető, hogy – elsősorban az ágyúhasználat és a vasas lovasság kitartása miatt – a törökök húzták a rövidebbet az összecsapás során, és ezért igyekeztek a minél hamarabbi visszavágásra lehetőséget keresni. 2. A korszak kommunikációs lehetőségeiből adódóan az információk több alkalommal elcsúsztak egymás mellett, így időbe telt, míg minden résztvevőtől és érintettől bekérték a jelentéseket, és tisztázódtak a vezekényi történések, a teljes dokumentáció holléte azonban jelenleg sajnos nem ismert. 3. Simon Reniger konstantinápolyi rezidenshez csak jóval az események után és legalább három különböző úton jutottak el az összecsapással kapcsolatos információk, így neki is időbe telt, amíg képet kapott a történésekről és azt bemutathatta a Portán.

A négy Esterházy elestéhez vezető összecsapással kapcsolatban tehát megállapítható, hogy az ő sajnálatos haláluk – elsősorban Esterházy Lászlóé – minden bizonnyal közrejátszott abban, hogy a kezdeti pánikkeltő hírekből kiindulva, illetve a veszteséglisták létszámarányai ellenére az utókor a törököktől elszenvedett vereségként könyvelte el a csata kimenetelét. A vezekényi csata természetesen nem az első és nem is az utolsó a békeidőszak alatti kisebb-nagyobb végvidéki összecsapások sorában, azonban az Esterházy családot ért tragédiát figyelembe véve nyilvánvalóan az egyik legjelentősebb összecsapásnak számít.

BIBLIOGRÁFIA

- Ágoston* 2014. *Ágoston Gábor*: Európa és az oszmán hódítás. Budapest, 2014.
- B. Szabó – Sudár* 2013. *B. Szabó János – Sudár Balázs*: „Independens fejedelem az Portán kívül” II. Rákóczi György oszmán kapcsolatai. Esettanulmány az Erdélyi fejedelemség és az Oszmán Birodalom viszonyának történetéhez. (2. rész.) *Századok*, 147. (2013) 4. sz. 931–999. o.
- Barta M.* 2016. *Barta M. János*: Csáky István és Rottal János levelezése (1660–1674). In: Szóra bírni az újkort: A III. KoraújkorÁSZ doktorandusz konferencia tanulmányai. Szerk. *Bodnár-Király Tibor – Hende Fanni – Pataki Katalin*. Budapest, 2016. 8–32. o.

¹⁴² „Khain ainziges stückh’, andworttete ich, ’aber sunst daffere soldaten, ob zwar umb ein guets weniger alß der eurigen.” Simon Reniger levele III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1652. október 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 3. fol. 73.

- Barta M.* 2017. *Barta M. János: Csáky István szatmári főkapitánysága. Hadtörténelmi Közlemények*, 130. (2017) 3. sz. 719–744. o.
- Bártfai Szabó* 1910. *Bártfai Szabó László: A Hunt-Pazman nemzetség beli Forgách család története.* Esztergom, 1910.
- Berényi* 2001. *Berényi László: A vezekényi csata. Turul*, 74. (2001) 21–31. o.
- Berényi* 2002. *Berényi László: Die Schlacht bei Vezekény. Burgenländische Heimatblätter*, 64. (2002) 3. sz. 95–120. o.
- Birken* 1976. *Andreas Birken: Die Provinzen des Osmanischen Reiches.* Wiesbaden, 1976.
- Csámpai* 2007. *Csámpai Ottó: Négy Esterházy egy hullása. A vezekényi csata – 1652.* Budapest, 2007.
- Czigány* 2004. *Czigány István: Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe 1600–1700.* Budapest, 2004.
- Czigány* 2013. *Czigány István: A Kanizsával szembeni végvidék védelmi rendszere a XVII. század közepén.* In: Batthyány Ádám és köre. Szerk. *J. Újváry Zsuzsanna.* Piliscsaba, 2013. 67–90. o.
- Czigány* 2018. *Czigány István: A „nyitott határ” – egy hadtörténelmi paradoxon hatása. Néhány gondolat a Magyar Királyság 16–17. századi oszmánellenes védelmi rendszerének sajátosságairól.* *Aetas*, 33. (2018) 4. sz. 73–85. o.
- Cziráki* 2014. *Cziráki Zsuzsanna: Zur Person und Erwählung des kaiserlichen Residenten in Konstantinopel, Simon Reniger von Renningen (1649–1666).* In: Wiener Archivforschungen – Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas. Hg. *Cziráki Zsuzsanna – Fundárek Anna – Manhercz Orsolya – Peres Zsuzsanna – Vajnági Márta.* Wien, 2014. 157–164. o.
- Cziráki* 2015. *Cziráki Zsuzsanna: Habsburg–Oszmán diplomácia a 17. század közepén: Simon Reniger konstantinápolyi Habsburg rezidens kinevezésének tanúságai (1647–1649).* *Századok*, 149. (2015) 4. sz. 835–871. o.
- Cziráki* 2016. *Cziráki Zsuzsanna: Language Students and Interpreters at the Mid-seventeenth-century Habsburg Embassy in Constantinople.* *Theatrum Historiae*, 19. (2016) 27–44. o.
- Dávid – Fodor* 2004. *Dávid Géza – Fodor Pál: Az oszmán tímár-birtokos haderő nagysága és összetétele a XVII. század második felében.* *Hadtörténelmi Közlemények*, 117. (2004) 481–509. o.
- Eickhoff* 2010. *Ekkehard Eickhoff: Velence, Bécs és a törökök: nagy átalakulás Délkelet-Európában: 1645–1700.* Ford. *Katona Tamás.* Budapest, 2010.

- Fallenbüchl* 2002. *Fallenbüchl Zoltán*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Budapest, 2002.
- Foglár* 1842. Magyar hősök emlékei Bars vármegyében. Korszaki jegyzékekből összeszedte *Tésai Foglár Imre*. Pest, 1842.
- Fundárek* 2008. *Fundárek Anna*: Egy királysági politikus és az erdélyi fejedelmi udvar a 17. század közepén: Pálffy Pál országbíró és nádor erdélyi kapcsolatai (1646–1653). *Századok*, 142. (2008) 4. sz. 943–966. o.
- Fundárek* 2009. *Fundárek Anna*: Ein ungarischer Aristokrat am Wiener Hof des 17. Jahrhunderts. (Die Briefe von Paul Pálffy an Maximilian von Trauttmansdorff /1647–1650/). Wien, 2009.
- Fundárek* 2015. *Fundárek Anna*: „Und wollen in scherz und ernst in lieb und leidt, allzeit gute freundt sein...” Die Zusammenarbeit von Franz Nádasdy, Hans Christoph von Puchheim und Adam Batthyány bei der Überführung von deutschen Söldnern in die Festungen gegenüber von Kanizsa. In: Die Familie Nádasdy vom 16. bis 20. Jahrhundert. Tagungsband der 29. und 30. Schlaininger Gespräche. 2009/2010. Hg. *Rudolf Kropf – Karin Sperl*. Eisenstadt, 2015. 357–370. o.
- Gévay* 1841. *Gévay Antal*: A budai pasák. Bécs, 1841.
- Haiczl* 1932. *Haiczl Kálmán*: Érsekújvár múltjából. Érsekújvár, 1932.
- Hamilton* 2009. *Alastair Hamilton*: Michel d’Asquier, Imperial Interpreter and Bibliophile. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 72. (2009) 237–241. o.
- Hammer-Purgstall* 1829. *Joseph von Hammer-Purgstall*: Geschichte des Osmanischen Reiches. Großentheils von bisher unbenützten Handschriften und Archiven. Bd. 5. Vom Regierungsantritte Murad des Vierten bis zur Ernennung Mohammed Köprili’s zum Grosswesir. 1623–1656. Pest, 1829.
- Hausner* 2002. *Hausner Gábor*: A nagyvezekényi csata, 1652. augusztus 26. *Rubicon*, 13. (2002) 2. sz. 24–27. o.
- Hering* 1994. *Gunnar Hering*: Panagiutis Nikusios als Dragoman der kaiserlichen Gesandtschaft in Konstantinopel. *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik*, Bd. 44. (1994) 143–178. o.
- Hiller* 1992. *Hiller István*: Palatin Nikolaus Esterházy: Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625–1645. Esterházy-Studien. Wien–Köln–Weimar, 1992.
- Höbelt* 2008. *Lothar Höbelt*: Ferdinand III. (1608–1657) Friedenskaiser wider Willen. Graz, 2008.
- Höbelt* 2012. *Lothar Höbelt*: Friedliche Koexistenz – unfriedliche Grenze: der Hintergrund der Schlacht von Vezekény 1652. *Burgenländische Heimatblätter*, 73. (2012) 1. sz. 1–34. o.

- Illésy* 1892. *Illésy János*: Gr. Forgách Ádám bányavárosi főkapitány katonai rendtartása. *Hadtörténelmi Közlemények*, 5. (1892) 1. sz. 569–576. o.
- Illik* 2010. *Illik Péter*: Török dúlás a Dunántúlon: török kártételek a nyugat-dunántúli hódoltsági peremvidéken a 17. század első felében. Budapest, 2010.
- Illik* 2013. *Illik Péter*: Metszetek a török kor mindennapjaiból: Tanulmányok a 17. századi magyar hódoltsági peremvidékről. Budapest, 2013.
- Esterházy* 1989. *Esterházy Pál*: Mars Hungaricus. S. a. r. *Iványi Emma*. Bev. és szerk. *Hausner Gábor*. Budapest, 1989.
- J. Újváry* 2006. *J. Újváry Zsuzsanna*: „De valamíg ez világ fennáll, mindennek szép koronája fennáll” A vezekényi csata és Eszterházy László halála. *Hadtörténelmi Közlemények*, 119. (2006) 4. sz. 943–972. o.
- Janos* 2005–2006. *Damien Janos*: Panaiotis Nicousios and Alexander Mavrocordatos: The Rise of the Phanariots and the Office of Grand Dragoman in the Ottoman Administration in the Second Half of the Seventeenth Century. *Archivum Ottomanicum*, 23. (2005–2006) 177–196. o.
- Jedlicska* 1910. Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–1653 s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai. Szerk. *Jedlicska Pál*. Budapest, 1910.
- Kármán* 2011. *Kármán Gábor*: Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után. Budapest, 2011.
- Kármán* 2016. *Kármán Gábor*: Zülfikár aga portai főtölmács. *Aetas*, 31 (2016) 3. sz. 54–76.
- Kemény* 1892. *Iffj. Kemény Lajos*: Vegyes közlések. Kassa városa levéltárából. *Történelmi Tár*, 3. sorozat, 15. k. 1892. 569–576. o.
- Kerekes* 2008. *Kerekes Dóra*: Tradicionális birodalom – modern birodalom (Az Oszmán Birodalom a 17. század első felében). *Aetas*, 23. (2008) 4. sz. 140–157. o.
- Kuefstein* 1915. *Karl Gr. Kuefstein*: Studien zur Familiengeschichte in Verbindung mit der Landes- und Kulturgeschichte. III. Teil. 17. Jahrhundert. Wien–Leipzig. 1915.
- Martí* 2013. *Martí Tibor*: Gróf Esterházy László (1626-1652) Fejezetek egy arisztokrata család történetéhez. Doktori (PhD) értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Történettudományi Doktori Iskola, Piliscsaba, 2013.
- Meienberger* 1973. *Peter Meienberger*: Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629–1643. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Bern–Frankfurt am Main, 1973.

- Papp* 2016. *Papp Sándor*: Egy Habsburg-követ, Simon Reniger oszmán kapcsolathálózata. *Aetas*, 31. (2016) 3. sz. 40–53. o.
- Papp* 2018. *Papp Sándor*: Az Oszmán Birodalom, a Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia kapcsolattörténete a békekötések tükrében. (vázlat és adatbázis). *Aetas*, 33. (2018) 4. sz. 86–99. o.
- Pálffy* 1996. *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. *Történelmi Szemle*, 38. (1996) 2–3. sz. 163–217. o.
- Pálffy* 1997. *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle*, 39. (1997) 2. sz. 257–288. o.
- Pálffy* 2010. *Pálffy Géza*: A szécsényi seregszék eddig ismeretlen jegyzőkönyve (1656–1661). Különleges betekintés a szécsényi végvárváros mindennapjaiba az 1650–1660-as évek fordulóján. (Bevezető tanulmány). In: A szécsényi seregszék jegyzőkönyve (1656–1661). Szerk. *Szabó András Péter*. Salgótarján, 2010. 14–57. o.
- R. Várkonyi* 1985. *R. Várkonyi Ágnes*: Országgyesítő kísérletek (1648–1664). In: Magyarország története 1526–1686. II. k. Főszerk. *Pach Zsigmond Pál*, szerk. *R. Várkonyi Ágnes*. Budapest, 1985. 1043–1154. o.
- S. Lauter* 1989. Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653). Szerk. *S. Lauter Éva*. Budapest, 1989.
- Schleder* 1685. *Johannes Georgius Schleder*: Irenico polemographia sive Theatri Europaei continuati septennium das ist siebenjährige historisch ausgeführte Friedens- und Kriegsbeschreibung. Frankfurt am Main, 1685. Vol. VII.
- Schmeller-Kitt* 1964. *Adelheid Schmeller-Kitt*: Historisches Material zur Geschichte der Burg Forchtenstein. Wien, 1964.
- Schwarz* 1943. *Henry Frederick Schwarz*: The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century. Cambridge, 1943.
- Setton* 1991. *Kenneth M. Setton*: Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century. Philadelphia, 1991.
- Sienell* 2001. *Stefan Sienell*: Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof. Frankfurt am Main, 2001.
- Szabados* 2016a. *Szabados János*: Habsburg–oszmán kommunikáció a 17. század derekán. Johann Dietz császári futár halálának körülményei és következményei. In: Szóra bírni az újkort. A III. KoraújkorÁSZ doktorandusz konferencia tanulmányai. Szerk. *Hende Fanni* – *Pataki Katalin* – *Bodnár-Király Tibor*. Budapest. 2016. 192–216. o.

- Szabados* 2016b. *Szabados János*: „...Inquisition wider Emericum Balassa in puncto des erschossenen Diezens...” (Vizsgálat Balassa Imre ellen a lelőtt Dietz ügyében). *Hadtörténelmi Közlemények*, 129. (2016) 2. sz. 559–581. o.
- Szabados* 2016c. *Szabados János*: A 17. századi Habsburg-hírszerzés „gyöngyszeme” – Hans Caspar budai titkos levelező (1646–1659) munkássága. Vázlat egy nagyobb összefoglaláshoz. *Aetas*, 31. (2016) 3. sz. 77–92. o.
- Szabados* 2018. *Szabados János*: „Ih awer befleise mih, daß ih sie beidte zue nahbarn mahen khan.” – Die Karriere des deutschen Renegaten (Hans Caspar) in Ofen (1627–1660) im politischen und kulturellen Kontext. Doktori (PhD) értekezés. I. k. Szeged, 2018.
- Szabados* 2019. *Szabados János*: Egy kényes végvidéki diplomáciai affér 1652 tavaszán – Mehmed csasz megíúsított pozsonyi küldetése. In: „...ugy irhassak mint volt”. Ünnepi tanulmányok a 65 esztendő Sőtth Sándor László tiszteletére. Szerk. *Bagi Zoltán Péter*. Győr–Szeged, 2019. 183–196. o. (Megjelenés alatt)
- Szabó* 1989. *Szabó Péter*: A végtisztesség. A főúri gyászszertartás mint látvány. Budapest, 1989.
- Szabó* 2010. A szécsényi seregszék jegyzőkönyve (1656–1661). Szerk. *Szabó András Péter*. *Pálffy Géza* bevezető tanulmányával. Salgótarján, 2010.
- Szabó* 2014. *Szabó András Péter*: Egy felső-magyarországi katolikus főúr pelengéren. Forgách (III.) Zsigmond levelezése I. Rákóczi György erdélyi fejedelemmel (1644–1645). In: *Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményének Értesítője*, 2. (2014) 291–342. o.
- Szakály* 1981. *Szakály Ferenc*: Magyar adóztatás a török hódoltságban. Budapest, 1981.
- Szakály* 1997. *Szakály Ferenc*: Magyar intézmények a török hódoltságban. Budapest, 1997.
- Szilágyi* 1877. Rozsnyai Dávid történeti maradványai. Szerk. *Szilágyi Sándor*. Budapest, 1877.
- Szvitek* 2008. *Szvitek Róbert József*: Kiskomárom végvár szerepe a dél-dunántúli végvári rendszerben. Doktori (PhD) disszertáció, ELTE BTK, Budapest, 2008.
- Takáts* 1915. *Takáts Sándor*: A török portya. In: *Takáts Sándor*: Rajzok a török világból. I. k. Budapest, 1915. 336–346. o.
- Theatrum Europaeum 1685. *Theatrum Europaeum*. Bd. 6. Frankfurt am Main, 1685. (1651–1657.)

- Toma* 2012. *Toma Katalin*: Egy dunántúli nagyúr erdélyi kapcsolatai. Nadasdy III. Ferenc és II. Rákóczi György. *Századok*, 146. (2012) 5. sz. 1161–1188. o.
- Tóth* 2018. *Tóth Hajnalka*: Mennyit ér egy magyar lovas hadnagy? Egy rabkiváltás története diplomáciatörténeti kontextusban a 17. század közepéről. *Századok*, 152. (2018) 2. sz. 247–284. o.
- Tusor* 2003. *Tusor Péter*: Szelepchény V. György. In: Esztergomi érsekek 1001–2003. Szerk. *Beke Margit*. Budapest, 2003. 303–310. o.
- Tusor* 2015. „Írom kegyelmednek, mint igaz magyarnak”. Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665). Szerk. *Tusor Péter*. Budapest, 2015.
- Veltzé* 1900. *Alois Veltzé*: Die Hauptrelation des kaiserlichen Residenten in Constantinopel Simon Reniger von Reningen, 1649–1666. Hg. *Alois Veltzé*. Wien, 1900.
- Zinkeisen* 1856. *Johann Wilhelm Zinkeisen*: Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa. Vierter Theil. Zunehmender Verfall und neuer Aufschwung des Reiches bis zu dem Frieden zu Vasvar und dem Falle von Candia in den Jahren 1664 und 1669. Gotha, 1856.

RÖVIDÍTÉSEK

AFA	Alte Feldakten
AR	Acta Radicalia
AS	Archivum Saeculare
Cl.	Classis
Exp.	Expeditur
EPL	Esztergomi Prímási Levéltár
HHStA	Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien
HKR Prot.	Protokollbücher des Wiener Hofkriegsrates
KA	Kriegsarchiv
Konv.	Konvolut
Kt.	Karton
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
E 199.	Magyar Kamara Archivuma, Archivum familiae Wesselényi
P 71	Csáky család levéltára
P 287.	Forgács család gácsi ágának levéltára
P 1314.	A Batthyány család levéltára
P 1888.	Forgách család gácsi ágának levéltára
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv
Reg.	Registratur

János Szabados

ANOTHER PROPOSAL TO THE INTERPRETATION OF THE BATTLE OF VEZEKÉNY

(Summary)

In the research article I examine the circumstances and consequences of a famous confrontation of the Habsburg and Ottoman Empire, the battle of Vezekény of 26 August 1652 which resulted in the death of several members of the Esterházy noble family. Based on known and new resources, I explore the most important participants of the battle and made a proposal to the possible result of the fight. Furthermore, I reconstruct the spread of the news about the battle and the investigation of the Imperial War Council. Based on all of this, it turns out that the documents that have been considered separate sources up to now – the reports of the Christian commander of the battle Ádám Forgách and the resident of Constantinople Simon Reninger – are organically related to each other, and it also turns out of them that the resident of Constantinople received precise news about the battle only one month after the event. The examination also highlights that the light cannons used by the Christian party could also play an important role in the result of the battle, because the sources prove their deployment. However, the reports are strangely silent about them, while the Turkish among others considered the use of these cannons to be the reason of their defeat.

János Szabados

EIN WEITERER VORSCHLAG ZUR DEUTUNG DER SCHLACHT VON VEZEKÉNY

(Resümee)

In der Studie untersuche ich die Umstände und Folgen eines berühmt gewordenen Gefechts des habsburgisch-osmanischen Grenzgebietes, der Schlacht von Vezekény am 26. August 1652, die zum Tod von vier Mitgliedern der Familie Esterházy führte. Aufgrund der bekannten und neuen, bislang in die Untersuchung nicht einbezogenen Quellen kläre ich die wichtigsten Teilnehmer der Schlacht bzw. mache einen Vorschlag zum möglichen Ausgang des Gefechts. Darüber hinaus rekonstruiere ich die Verbreitung der Nachrichten über den Zusammenstoß und den Verlauf der Untersuchung des Hofkriegsrates. Aufgrund dieser Informationen wurde klar, dass die bislang als separate Quellen gehandhabten Dokumente – Berichte des christlichen Kommandanten der Schlacht, Ádám Forgách, sowie des Residenten von Konstantinopel, Simon Reniger – in Wirklichkeit in engem Zusammenhang miteinander stehen, bzw. dass der Resident von Konstantinopel erst einen Monat nach der Schlacht genauere Nachrichten über die Ereignisse erhielt. Die Untersuchung beleuchtet ebenfalls, dass auch die von der christlichen Partei verwendeten leichten Feldkanonen (Haubitzen) eine wichtige Rolle beim Ausgang der Schlacht spielen konnten, weil zur Verfügung stehende Quellen ihren Einsatz beweisen. Die Berichte dagegen schweigen interessanter Weise über sie. Die Türken wiederum führten ihre Niederlage unter anderem auch auf den Einsatz der Kanonen zurück.

János Szabados

UNE NOUVELLE SUGGESTION POUR L'INTERPRETATION DE LA BATAILLE
DE VEZEKENY

(Résumé)

Dans cette étude, j'examine les circonstances et les conséquences de la célèbre bataille de Vezekény qui eut lieu le 26 août 1652 aux confins militaires entre la Monarchie de Habsbourg et l'empire ottoman et qui a coûté la vie à quatre membres de la famille Esterházy. Sur la base des sources connues ou jusqu'alors inexploitées, j'apporte des éclaircissements sur les principaux participants de la bataille et je formule aussi une suggestion quant à l'issue possible de la bataille. En outre, je reconstitue la propagation des informations relatives à la bataille et l'enquête menée par le Conseil de guerre de la Cour, ce qui me permet de constater que des documents traités jusqu'alors comme des sources indépendantes (les rapports d'Ádám Forgách, chef chrétien de la bataille et de Simon Reniger, résident des Habsbourg à Constantinople) sont en fait étroitement liés et que le résident à Constantinople a obtenu des renseignements plus précis sur la bataille seulement un mois après l'affrontement. L'étude met aussi en évidence que les obusiers utilisés par les chrétiens ont dû considérablement influencer sur l'issue de la bataille, car leur utilisation est prouvée par une source. Curieusement, les rapports n'en parlent pas, alors que les Turcs ont en partie attribué leur défaite à l'utilisation des canons.

Янош Сабадош

НОВЕЙШЕЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ ДЛЯ ТРАКТОВКИ СРАЖЕНИЯ У ВЕЗЕКЕНЬ

(Резюме)

В исследовании я изучаю обстоятельства и последствия одного из печально известных столкновений на Габсбургско-Османской пограничной области, битвы у Везекень, имевшей место 26-ого августа 1652-ого года, в результате которой погибли четыре члена семьи Эстерхази. Основываясь на известных и новых источниках, которые до сих пор еще не были подключены в исследование, я выясняю важнейших участников битвы и предлагаю возможный исход сражения. Кроме этого, я реконструирую распространение вестей гласящих о столкновении и ход расследования, проведенного Дворцовым Военным Советом. На основе этого проливался свет на то, что документы, которые до сих пор рассматривались как отдельные источники - отчеты христианского командира битвы Адама Форгача и резидента Габсбургов в Константинополе Симона Ренигера, - фактически в действительности находятся в органической взаимосвязи друг с другом, и также что Константинопольский резидент только лишь спустя месяц после битвы получил более важные известия о случившемся. Исследование также освещает тот факт, что используемые христианской стороной легкие полевые лагерные пушки (гаубицы), также могли играть важную роль в исходе битвы, поскольку имеется источник доказывающий их введение. При этом эти отчеты, особым образом умалчивают о них, а турки же среди прочих использование пушек приписывали причиной их поражения.